

GƏLƏCƏYƏ APARAN YOL:

**AZƏRBAYCANDA SÜNİ İNTELLEKT, MƏLUMATLARIN
MÜHAFİZƏSİ VƏ YENİ TEXNOLOGİYALARA BAXIŞ**

GƏLƏCƏYƏ APARAN YOL:

**AZƏRBAYCANDA SÜNİ İNTELLEKT, MƏLUMATLARIN
MÜHAFİZƏSİ VƏ YENİ TEXNOLOGİYALARA BAXIŞ**

MİNNƏTDARLIQ

“Məlumatların mühafizəsi haqqında hesabat” beynəlxalq məsləhətçi Dr. Vircini Martins de Nobrega tərəfindən hazırlanıb. O, publik beynəlxalq hüquq, beynəlxalq münaqişələr, süni intellekt və yeni texnologiyalar üzrə mütəxəssisdir. Tədqiqatın aparılmasına Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnkişaf Proqramının (BMTİP) Azərbaycandakı Nümayəndəliyi tərəfindən texniki dəstək göstərilib.

Hesabatın ərsəyə gəlməsində əməyi keçən BMTİP-nin əməkdaşları Leyla Fəthi, Nərgiz Guliyeva və Tural Əhmədə, eyni zamanda müstəqil yerli ekspert Hafiz Həsənova təşəkkür edirik.

Bu nəşrdə əksini tapmış fikirlər müəllifə (müəlliflərə) məxsusdur və Birləşmiş Millətlər Təşkilatının, o cümlədən BMTİP-in və BMT-yə üzv dövlətlərin fikirləri ilə üst-üstə düşməyə bilər.

MÜNDƏRİCAT

Azərbaycan	5
Milli İdarəçilik.....	9
Hüquqi Və Siyasi Bazanın Cari Vəziyyəti.....	13
Nəticə.....	22

KONTEKST

Rəqəmsal texnologiyaların və süni intellektin dəyişikliyin təkanverici qüvvələri kimi əhəmiyyəti, eləcə də onların ikili xarakteri ilə bağlı qlobal meyillər postpandemiya dövründə öz təsdiqini tapıb və süni intellekt və yeni texnologiyalar dövründə məlumatların (qlobal) idarə olunmasına yenidən baxılmasını zəruri edib.

Bir tərəfdən, rəqəmsal texnologiyalar və süni intellekt siyasi, mülki, iqtisadi və sosial hüquqlardan (ifadə azadlığı, dinc toplaşma azadlığı, hərəkət azadlığı, sağlamlıq hüququ, təhsil hüququ) **istifadəni və onların həyata keçirilməsini yaxşılaşdırmağa davam edib:** dünyanın hər yerində dövlətlər öz hökumətlərinin (e-hökumət), dövlət xidmətlərinin (biometrik elektron eyniləşdirmə, ictimai nəqliyyat, ədalət mühakiməsi sistemində istintaq və ya məhkəmə proseslərində üztanıma texnologiyaları və süni intellekt əsaslı proqnozlaşdırıcı analitik sistemlərdən istifadə və s.) rəqəmsallaşdırılmasına və internetə həm maddi, həm də fiziki baxımdan əlçatanlığın yaxşılaşdırılmasına irimiqyaslı investisiyalar edib. Bununla belə, bu sahədə ölkələr, regionlar arasında, habelə şəhər və kənd yerləri arasında bərabərsizliklər qalır.¹

Digər tərəfdən, pandemiya öncəsi dövrdə hüquqların pozulmasına səbəb olan təcrübələr geri qayıtmaqla yanaşı, onların coğrafi əhatə dairəsi, təsiri, həcmi, intensivliyi, sürəti və qruplara və ya spesifik fərdlərə yönəlmə baxımından dəqiqliyi artıb. Rəqəmsal texnologiyalar və süni intellekt hələ də **rəqəmsal bərabərsizlik, məlumatların məxfiliyinin pozulması, həssas məlumatların icazəsiz çıxarılması, qərəzli alqoritmlər, casus-proqramların və digər alətlərin yayılması² və kiberhücumlarla səciyyələndirilən “İnsan hüquqları üçün Vəhşi Qərb” hesab edilir³.** Kiberhücumlar dövlətlərin infrastrukturuna (enerji, telekommunikasiya, dövlət xidmətləri və s.) və onun əhalisinə qarşı kibertəhdidlər, kibertəsirlər və birbaşa kiberhücumlar formasında ola bilər. İctimai sferada nəzarət-müşahidənin aparılması və nəzarətedici təcrübələr normaya çevrilməyə başlayır, “ən azı 45 ölkədə səlahiyyətli orqanların özəl təchizatçılardan qabaqcıl və mürəkkəb casus-proqramları və ya məlumat oğurlama texnologiyalarını əldə etməsinə dair şübhələr mövcuddur⁴”. Təhlükəsizlik və hüquq-mühafizə məqsədlərilə, üztanıma və videomüşahidə sistemləri kütləvi şəkildə istifadə olunaraq, dövlətlərə ictimai sferada getdikcə daha çox məlumatlar toplamaq imkanı verir və bəzən əhalinin özünün bundan xəbəri olmur. “Biometrik sistemlər bu cür invaziv təcrübələrə daha bir risk təbəqəsi əlavə edir. Belə ki, biometrik məlumatlarınız oğurlanarsa, sızdırılırsa və ya saxlanılırsa, dəymiş zərəri bərpa etmək demək olar ki, mümkünsüzdür”.⁵

Cəmiyyətin datalaşması və xidmətlərin dövlətlər arasında qarşılıqlı əlaqəli fəaliyyəti (məsələn, vətəndaşların rəqəmsal eyniləşdirilməsi, humanitar yardımın rəqəmsallaşdırılması) rəqəmsal insan hüquqlarına (məsələn, şəxsi həyatın toxunulmazlığı, onlayn insan hüquqları, o cümlədən məlumatların mühafizəsi) sürətli və artan şəkildə zərər vura biləcək müəyyən

¹BMTİP-in tədqiqatı. Addendum to the report on the impact of digital technologies and artificial intelligence on human rights in times of war and conflict in eastern Europe and central Asia (Şərqi Avropa və Mərkəzi Asiyada müharibə və münaqişələr zamanı rəqəmsal texnologiyaların və süni intellektin insan hüquqlarına təsirinə dair hesabat əlavə). Sentyabr, 2022. Vircini Martins de Nobrega.

²Eyni mənbə.

³UN News. 'Human rights 'inescapable and powerful' (İnsan hüquqları qaçılmaz və güclüdür). 28 fevral 2022. [Onlayn]. Burada: <https://news.un.org/en/story/2022/02/1112962>. Sonuncu dəfə 15 sentyabr 2022-ci ildə baxılıb.

⁴Eyni mənbə.

⁵BMTİP-in tədqiqatı. Addendum to the report on the impact of digital technologies and artificial intelligence on human rights in times of war and conflict in eastern Europe and central Asia (Şərqi Avropa və Mərkəzi Asiyada müharibə və münaqişələr zamanı rəqəmsal texnologiyaların və süni intellektin insan hüquqlarına təsirinə dair hesabat əlavə). Sentyabr, 2022. Vircini Martins de Nobrega.

tendensiyaları gücləndirir. Çünki həm qlobal, həm də milli texnologiyaların və məlumatların idarə olunmasına inamın sorğulandığı bir vaxtda rəqəmsal xidmətlərdən asılılıq artır.⁶

“Qarşılıqlı əlaqəli fəaliyyət qabiliyyəti, təfərrüatlılıq səviyyəsi, məlumatların de-identifikasiyası və informasiyaların çarpaz tutuşdurulması potensial olaraq istənilən şəxsin fərdi, həssas və konfidensial məlumatlarının eyniləşdirilməsinə gətirib çıxara bilər və həmin şəxsin öz məlumatlarının toplanmasından, istifadəsindən və təkrar istifadəsindən xəbəri olmaya bilər. Bundan əlavə, məlumatların bu növ istifadəsi hər hansı vaxt müddəti ilə məhdudlaşmır, diqqət çəkmir və izlənilə bilmir (asanlıqla). Bu isə, hədə-qorxu yolu ilə tələb etmə, şantaj, təzyiq və ya fərdi məlumatların gələcəkdə hər hansı sui-istifadə formalarına gətirib çıxara və nəticədə insan hüquqlarının pozulmasına səbəb ola bilər”.

“Süni intellekt sistemlərindən⁸ (maşın təlimi, təbii dilin emalı, biometrik sistemlər, üz tanıtma və s.) **istifadənin artması məlumatların mühafizəsi ilə bağlı riskləri möhkəmləndirir, çünki** bu sistemlər böyük həcmdə məlumatları toplayaraq kateqoriyalaşdırır, təhlil edir, çəkir, prioritetləşdirir, birləşdirir, paylaşır və monetizasiya edir. Bundan əlavə, məlumatlarla bağlı həyata keçirilən tədbirlər və proseslər alqoritm şəffaflığının olmaması (“qara qutu” effekti) səbəbindən əksər vaxtlarda naməlumdur⁹.

Bu kontekstdə, BMT iki fundamental prinsipi dəfələrlə və mütəmadi olaraq təsdiq etmişdir: birincisi, “insanların offlayn mühitdə malik olduğu eyni hüquqlar onlayn mühitdə də qorunmalıdır¹⁰ və ikincisi, “şəxsi həyatın toxunulmazlığı kimi rəqəmsal hüquqlar da daxil olmaqla insan hüquqlarına tətbiq olunan **hər hansı məhdudiyətlər** hüquqlara zəruri olmayan və qeyri-mütənasib məhdudiyətlər tətbiq etməyə çalışmaqda, hüquqlara şərait yaratmaq məqsədinə söykənməlidir”. Tətbiq olunan hər hansı məhdudiyətin **zəruri, mütənasib olduğunu və ayrı-seçkiliyə yol vermədiyini** əsaslandırmaq öhdəliyi dövlətlərin üzərinə düşür.

Yaxşı məlumat idarəçiliyi və etibarlı məlumat mühafizəsi sistemlərinə malik məsuliyyətli və etik meyarlara cavab verən texnologiyalarla əlaqəli məsələləri tənzimləmək üçün əsas prinsiplər razılaşdırılıb. Bu prinsiplər arasında **insan hüquqlarına əsaslanan yanaşma, insan mərkəzli layihələndirmə, şəffaflıq, inam, hesabatlılıq və beynəlxalq hüququn tətbiqi**

⁶Eyni mənbə.

⁷V. MARTINS de NOBREGA, 'A diverse (AI) world: How to make sure that the digital world reflects the richness and diversity of our world by including minorities, women and the most vulnerable and by promoting a social and human-rights approach' (Azlıqları, qadınları və ən həssas təbəqələri əhatə etməklə və sosial və insan hüquqları yanaşmasını təşviq etməklə rəqəmsal dünyanın dünyamızın zənginliyini və müxtəlifliyini əks etdirməsinə necə təmin etməli), 2022, DOI: 10.4018/978-1-6684-3637-0.ch008.

⁸Burada ümumi süni intellekt (AGI) və məhdud süni intellekt (NAI) fərqləndirilmir. Ümumi süni intellekt dedikdə, insanın edə və öyrənə biləcəyi hər şeyi edə və öyrənə (həm də “dərin öyrənmə” adlanır) bilən süni intellekt sistemi, məhdud süni intellekt dedikdə isə tək və ya məhdud bir tapşırığı icra etmək üçün nəzərdə tutulan süni intellekt sistemi nəzərdə tutulur.

⁹BMTİP-in tədqiqatı. Addendum to the report on the impact of digital technologies and artificial intelligence on human rights in eastern Europe and central Asia (Şərqi Avropa və Mərkəzi Asiyada rəqəmsal texnologiyaların və süni intellektin insan hüquqlarına təsirinə dair hesabatla əlavə), Vircini Martins de Nobrega, Sentyabr, 2022.

¹⁰5 iyul 2012-ci il tarixli 20/8 sayılı Qətnamə, Şuranın 26 iyun 2014-cü il tarixli 26/13 sayılı, 1 iyul 2016-cı il tarixli 32/13 sayılı və 5 iyul 2018-ci il tarixli 38/7 sayılı qətnamələri.

¹¹Eyni mənbə.

¹²A/77/196, A/HRC/49/55, A/HRC/47/24/Add.2, A/HRC/47/16, A/HCR/35/22, A/HRC/RES/47/16, A/HRC/50/55, A/HRC/48/31.

və təmin edilməsi yer alır.¹³ Dövlət səviyyəsində, bu, UNESCO-nun “Süni intellektin etik aspektlərinə dair tövsiyələr”inin hazırlanmasına gətirib çıxardı.¹⁴ Bu sənəd bu prinsipləri təsdiq edən ilk beynəlxalq alət oldu və 193 üzv dövlət tərəfindən imzalandı. Bundan əlavə, bu proses dövlət siyasətləri üçün rəhbər qaydalar (bax: İƏİT-in “Süni intellektə dair prinsiplər”i¹⁵ və Avropa Şurasının konvensiyaları¹⁶ və təlimatları¹⁷), normativ-hüquqi çərçivələr (bax: Avropa İttifaqının Aktları¹⁸), süni intellektə dair milli strategiyalar və korporativ siyasətlərin (“yumşaq qanun”) qəbuluna, habelə rəqəmsal transformasiya və İKT infrastrukturlarına irimiqyaslı investisiyalara gətirib çıxardı.

Cənubi Qafqaz regionunda süni intellekt sistemləri, məlumatların idarə olunması və məlumatların mühafizəsinin beynəlxalq və regional standartlarla uzlaşdırılması və eyni zamanda innovasiyanın, innovasiya ekosisteminin stimullaşdırılması və infrastrukturun yaxşılaşdırılmasına gəldikdə, bənzər tendensiyalar, risklər və çətinliklər müşahidə edilib. 2022-ci ilə olan məlumata görə, regiondakı ölkələrin 50%-ə yaxını süni intellekt üzrə strategiyalarını qəbul edib və ya qəbul etmə prosesindədir. Bundan əlavə, Cənubi Qafqaz və Mərkəzi Asiya regionu çox güclü dövlət mərkəzli yanaşma ilə səciyyələndirilib. “Ağıllı şəhər” konsepsiyası ilə müqayisədə “təhlükəsiz şəhər” konsepsiyasına daha çox üstünlük verilir.

AZƏRBAYCAN

Azərbaycanda ölkənin Qafqazın İKT mərkəzinə çevrilməsi məqsədilə İKT sektorunun inkişafına güclü diqqət yetirilir. Bu məqsədlə, 2016-cı ildə “Azərbaycan Respublikasında informasiya cəmiyyətinin inkişafına dair Milli Strategiyanın həyata keçirilməsi üzrə 2016-2020-ci illər üçün Dövlət Proqramı” və “Azərbaycan Respublikasında telekommunikasiya və informasiya texnologiyalarının inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi” təsdiq edilib. Strateji Yol Xəritəsində 3 əsas məqsəd müəyyən olunub: idarəetmə strukturlarının təkmilləşdirilməsi və İKT-nin gücləndirilməsi; sahibkarlıq subyektlərinin fəaliyyətində məhsuldarlığın və əməliyyat səmərəliliyinin artırılması; hökumətin və sosial mühitin rəqəmsallaşdırılması.¹⁹

Xidmət keyfiyyəti: 2022-ci ilin may ayında sabit genişzolaqlı internetin median yükləmə sürəti 21 Mbit/s və mobil genişzolaqlı internetin sürəti 32,2 Mbit/s olmaqla artıb.²⁰ 2G və 3G mobil xidmətləri bütün əhalini əhatə edir, 4G əhalinin yarısını əhatə edir və 5G hələ istifadə olunmur. “Lakin Rəqəmsal İnkişaf və Nəqliyyat Nazirliyi 2022-ci ilin sonunadək bu texnologiyanın təqdim ediləcəyinə ümid edir”²¹. 2022-ci ildə internetə çıxışı olan əhalinin faiz göstəricisi 81,1% olub.

¹³Burada beynəlxalq hüquq dedikdə, publik beynəlxalq hüquq, beynəlxalq insan hüquqları hüququ, beynəlxalq humanitar hüquq, beynəlxalq əmək hüququnun prinsipləri, müqavilələri, konvensiyaları və tətbiq oluna bilən hər bir alət nəzərdə tutulur.

¹⁴UNESCO-nun 23 noyabr 2021-ci il tarixində qəbul edilmiş “Süni intellektin etik aspektlərinə dair tövsiyə”si. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000381137>.

¹⁵İƏİT-in 25 may 2019-cu il tarixdə qəbul edilmiş “Süni intellekt prinsiplərini icmalı” <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0449>.

¹⁶Bax: İnsan hüquqları və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Konvensiya (1950), Kibercinayətkarlığa dair Budapeşt Konvensiyası

¹⁷Avropa Şurası və Süni İntellekt. <https://www.coe.int/en/web/artificial-intelligence>.

¹⁸Bax: AI-nin Süni İntellekt haqqında Aktı, Rəqəmsal Xidmətlər haqqında Aktı (DSA), Rəqəmsal Bazar haqqında Aktı (DMA).

¹⁹Asiya İnkişaf Bankı: Ölkə üzrə rəqəmsal inkişafın icmalı. ‘Ölkə üzrə Diaqnostika. Yanvar 2019-cu il. Azərbaycan’. [Onlayn]. Burada: <https://www.adb.org/sites/default/files/institutional-document/484586/aze-digital-development-overview.pdf>. Sonuncu dəfə 14 dekabr 2022-ci ildə baxılıb.

²⁰İnternet azadlığı hesabatı (2022). [Onlayn]. Burada: <https://freedomhouse.org/country/azerbaijan/freedom-world/2022>. Sonuncu dəfə 14 dekabr 2022-ci ildə baxılıb.

²¹Eyni mənbə.

²²Global Digital Insights, Digital 2022 Azerbaijan.

Bölgələr, internetə çıxış baxımından şəhər (87,5%) və kənd yerləri (81,6%) arasında rəqəmsal bərabərsizlik hələ də mövcuddur. Bunun səbəblərindən biri infrastrukturun çatışmazlığıdır. Şəbəkə hazırlığına gəldikdə, 2022-ci il üzrə Şəbəkə Hazırlığı İndeksində əsasən, Azərbaycan 131 ölkə arasında 74-cü yerdədir.²³ İndeks dörd əsas komponent əsasında hesablanır: texnologiya, insanlar, idarəetmə və təsir. Əlçatanlıq, məzmun və gələcək texnologiyalardan ibarət olan “Texnologiya” komponenti üzrə Azərbaycan 44,12 bal toplayıb və 68-ci yerdədir.

Dövlət xidmətlərinin rəqəmsallaşdırılması: Azərbaycan 430-dan artıq rəqəmsal xidmət (ASAN İmza, ASAN Pay vasitəsilə rəqəmsal ödənişlər, ASAN Sertifikat Xidmətləri Mərkəzi, Açıq Məlumatlar Portalı, İnteraktiv Monitoring Paneli, Avtomatlaşdırılmış Vergi İnformasiya Sistemi)²⁴ təqdim edən ASAN “bir pəncərə” sistemi vasitəsilə dövlət xidmətlərinin mərkəzləşdirilməsi istiqamətində fəal addımlar atıb.²⁵ Onlayn dövlət xidmətləri və layihələrin siyahısı Rəqəmsal Azərbaycan veb-səhifəsində və Elektron Hökumətin İnkişafı Mərkəzində təqdim olunur.²⁶

Rəqəmsal keçid və transformasiya: Hökumət İKT sektoruna davamlı investisiya yolu ilə iqtisadiyyatı şaxələndirmək üçün göstərdiyi davamlı səyləri də vurğulayıb. 2000-ci illərin əvvəllərindən etibarən, hökumət iqtisadi inkişafı strukturlaşdıraraq, neft sektorundan qeyri-neft sektorlarına doğru tədricən iqtisadi şaxələndirməyə başlamış, İKT-ni bu prosesin diqqət mərkəzində saxlamışdır. Hökumət həmçinin müxtəlif milli strategiyalar, qanunlar və siyasətlər hazırlamışdır. “Azərbaycan Respublikasının inkişafı naminə informasiya və kommunikasiya texnologiyaları üzrə Milli Strategiya (2003-2012-ci illər)” İKT sektorunun gələcək inkişafı üçün hüquqi çərçivəni müəyyən etmiş, “İnformasiya cəmiyyətinin inkişafına dair Milli Strategiya (2016-2023)” və “Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər” rəqəmsal iqtisadiyyatı ölkənin inkişafının aparıcı qüvvəsi kimi təsvir edir və BMT-nin Dayanıqlı İnkişaf üzrə 2030-cu il Gündəliyinə nail olmaq üçün sənayenin inkişafı, texnoloji transformasiya və ətraf mühitin dayanıqlılığını prioritetləşdirir. Çoxsaylı prioritetlər arasında bəzi əsas siyasət istiqamətləri aşağıdakılardır: dinamik, inklüziv və sosial ədalətə əsaslanan cəmiyyət, təmiz və yaşıl ətraf mühit, texnoloji transformasiya və müasir innovasiya. Azərbaycan hələ süni intellektə dair milli strategiyasını açıqlamasa da,²⁸ Avropa Şurasının Süni İntellekt üzrə Xüsusi Komitəsində iştirak edir və süni intellektlə bağlı bir çox layihələrə start verib (məsələn, “Süni İntellekt Laboratoriyası” platforması). Bundan əlavə,

²³Network Readiness Index (Şəbəkə hazırlığı indeksi) 2022. [Onlayn]. Burada <https://networkreadinessindex.org/country/azerbaijan/>. Sonuncu dəfə 20 dekabr 2022-ci ildə baxılıb.

²⁴Dünya Bankı. “Azərbaycan: Ölkə üzrə Sistemli Diaqnostik Tədqiqatın Yeniləməsi”. 27 iyun 2022. [Onlayn]. Burada: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/37798/Azerbaijan-Systematic-Country-Diagnostic-Update.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Sonuncu dəfə 24 dekabr 2022-ci ildə baxılıb.

²⁵Asiya İnkişaf Bankı. Ölkə üzrə rəqəmsal inkişafın icmalı. ‘Ölkə üzrə Diaqnostika. Yanvar 2019-cu il. Azərbaycan’. [Onlayn]. Burada: <https://www.adb.org/sites/default/files/institutional-document/484586/aze-digital-development-overview.pdf>. Sonuncu dəfə 14 dekabr 2022-ci ildə baxılıb.

²⁶Bax: Elektron Hökumətin İnkişafı Mərkəzi, “Rəqəmsal Dövrə Dövlət Xidmətləri”. Burada: <https://www.digitial.gov.az/en> və Rəqəmsal Azərbaycan, “Rəqəmsal transformasiya davam edir!”. Burada: <https://www.digitial.gov.az/digitalazerbaijan/en>.

²⁷Cem Dener, Hubert Nii-Aponsah, Love E. Ghunney and Kimberly D. Johns. GovTech Maturity Index: The State of Public Sector Digital Transformation. International Development in Focus (Dövlət texnologiyalarının yetkinlik indeksi: Dövlət sektorunda rəqəmsal transformasiyanın vəziyyəti. Beynəlxalq inkişaf diqqət mərkəzində), Washington, DC: Dünya Bankı, 2021, burada: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/36233>.

²⁸Azernews, ‘Azerbaijan to develop national artificial intelligence strategy’ (Azərbaycan süni intellekt üzrə strategiya hazırlayacaq). Ayya LMAHAMAD. 11 fevral 2022. [Onlayn]. Burada: <https://www.azernews.az/nation/189013.html>. Sonuncu dəfə 31 avqust 2022-ci ildə baxılıb.

Respublikasının Prezidentinin 23 may 2007-ci il tarixli 2198 nömrəli Sərəncamı ilə “Azərbaycan Respublikasının Milli Təhlükəsizlik Konsepsiyası” təsdiq edilib. Konsepsiyanın əsaslandığı 3 komponentdən biri milli təhlükəsizliyə təhdidlərdir. Milli strategiyanın bu komponenti “qanunun aliliyinə nail olunması, ictimai asayişin qorunması və insan hüquq və əsas azadlıqlarının müdafiəsi sahəsində dövlət funksiyalarını yerinə yetirməyə qarşı fəaliyyət”lə mübarizə tədbirlərini əhatə edir. Bu, Azərbaycanın İKT, 4-cü Sənaye İnqilabı, habelə məlumatların mühafizəsi və kibertəhlükəsizlik sahələrində görülən tədbirləri strukturlaşdırmaq və gücləndirmək üçün göstərdiyi səylərlə uzlaşır.

Hökumətin bu təşəbbüsləri regional tərəfdaşlar, beynəlxalq və regional təşkilatlarla qurulan tərəfdaşlıqlarla dəstəklənir və genişləndirilir. 2018-ci ildə icrasına start verilmiş²⁹ “Azərbaycan Rəqəmsal Mərkəzi” proqramı ölkəni üç mərhələdə regional rəqəmsal mərkəzə çevirmək məqsədi daşıyır: dayanıqlı infrastrukturun, o cümlədən “Rəqəmsal İpək Yolu”nun yaradılması, regional Data Mərkəzinin tikintisi və Bakı şəhərinin İnternet Mübadilə Mərkəzinə (IXP) çevrilməsi³⁰ və sağlam rəqəmsal ekosistemin formalaşması.³¹ Rəqəmsal İpək Yolu layihəsi “Avropanı Mərkəzi və Cənubi Asiya bazarları ilə əlaqələndirən modern tranzit fiber-optik infrastruktur şəbəkəsi qurmaq məqsədi daşıyan müasir rəqəmsal infrastruktur layihəsidir. Layihə tamamlandıqdan sonra, iki qitə arasında rəqəmsal əlaqəlilik üçün ən sürətli, təkmil marşrutu təmin edəcək və bununla daha geniş regionda, o cümlədən Qafqaz, Mərkəzi və Cənubi Asiyada rəqəmsallaşmanın inkişafına və əlaqələrə əhəmiyyətli töhfə verəcək”³² Bu, həm də Çin və onun Rəqəmsal İpək Yolu ilə əməkdaşlığın tərkib hissəsi olmaqla, 2019-cu ilin aprel ayında “AzərTelekom” və “China Telecom” şirkətləri arasında Strateji Anlaşma Memorandumun imzalanması ilə nəticələnib. 2021-ci ilin aprel ayında Prezident fərmanı ilə İqtisadiyyat Nazirliyinin tabeliyində Dördüncü Sənaye İnqilabının Təhlili və Koordinasiya Mərkəzi (4SİM) yaradıldı. Mərkəz Dünya İqtisadi Forumunun Dördüncü Sənaye İnqilabı Mərkəzləri Şəbəkəsinin Afiləedilmiş Azərbaycan Mərkəzidir. “Bu, MDB-də ilk belə mərkəzdir və əsas məqsəd yeni qabaqcıl texnologiyaları sürətlə qəbul etmək və iqtisadiyyata və cəmiyyətə xidmət etməsi üçün bu texnologiyaların tətbiqini və idarə olunmasını inkişaf etdirməkdir³³”. 2022-ci ilin oktyabr ayında 4SİM Azərbaycan Mərkəzi 4SİM Qazaxıstan Mərkəzi ilə əməkdaşlıq müqaviləsi imzaladı. Müqavilənin məqsədi rəqəmsal iqtisadiyyat və 4 SİM texnologiyalarının tətbiqi sahələrində təcrübə mübadiləsi aparmaq, birgə tədqiqatlar aparmaq, sənayedə rəqəmsal həllərə dair tədbirlər keçirmək, habelə süni intellekt, Əşyaların İnterneti və mobilliklə bağlı layihələr icra etməkdir.³⁴

2020-2022-ci illərdə Azərbaycan Hökuməti və BMT-nin Sənayenin İnkişafı Təşkilatı (UNIDO) innovasiya ekosisteminin gücləndirilməsi və ölkənin rəqəmsal transformasiya üçün potensialının üzə çıxarılması istiqamətində birgə tədbirlər həyata keçirmişdir və bu, milli imkanların artırılması, rəqəmsal transformasiyanın sürətləndirilməsi, innovasiya

²⁹ <https://www.adh.az/en/>.

³⁰ Eyni mənbə.

³¹ Eyni mənbə.

³² Caspian News. 'Digital Silk Way Project Comes into International Spotlight' (Rəqəmsal İpək Yolu layihəsi beynəlxalq diqqət mərkəzində). Günay Hacıyeva. 18 aprel 2022. [Onlayn]. Burada: <https://caspiannews.com/news-detail/digital-silk-way-project-comes-into-international-spotlight-2022-4-18-0/>. Sonuncu dəfə 24 dekabr 2022-ci ildə baxılıb.

³³ Eyni mənbə.

³⁴ AIFC Press Release. 'Kazakhstan and Azerbaijan agreed on the joint development of innovations of the Fourth Industrial Revolution' (Qazaxıstan və Azərbaycan Dördüncü Sənaye İnqilabının innovasiyalarının birgə inkişafı barədə razılığa gəlib). 4 oktyabr 2022 [Onlayn]. Burada: <https://aifc.kz/press-relizy/kazakhstan-and-azerbaijan-agreed-on-the-joint-development-of-innovations-of-the-fourth-industrial-revolution/>. Sonuncu dəfə 23 dekabr 2022-ci ildə baxılıb.

ekosisteminin gücləndirilməsi, infrastrukturun dəstəklənməsi və rəqəmsal iqtisadiyyat və 4-cü Sənaye İnqilabı üzrə əməkdaşlıq imkanlarının axtarılması yolu ilə, “Azərbaycanın innovasiya ekosisteminə yeni səviyyəyə qaldıracaq”.³⁵ Dünya Bankının dəstək göstərdiyi Məhkəmə Xidmətləri və Ağıllı İnfrastruktur Layihəsi süni intellekt kimi yeni texnologiyaları siyasətlərlə bağlı qərarların verilməsi və məhkəmə xidmətlərinin göstərilməsində pilot qaydada sınaqdan keçirmək imkanı verir: ədalət mühakiməsinə 24/7 çıxış imkanı, işlərin hakimlərə avtomatlaşdırılmış qaydada təsadüfi qaydada təyin olunması, e-idarəetmə və səmərəliliyin təmin edilməsi, elektron qərar sistemi, mübahisələndirilməyən kiçik mülki iddialar üçün avtomatlaşdırılmış sürətli icra sistemi.

2022-ci ilin fevral ayında Dünya Bankı və Avropa İttifaqı Azərbaycana Sürətli Texniki Yardım Mexanizmi (AZTAF) üzrə İnzibati Müqavilə imzaladı. Müqavilənin məqsədi “Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər” sənədinə uyğun olaraq Azərbaycan Hökumətinə məsləhət və analitik dəstək, potensialın gücləndirilməsi imkanları təmin etməkdir.³⁶ 2022-ci ildə Azərbaycan³⁷ Avropanın Rəqəmsal KOM Alyansına qoşuldu. 2022-ci ilin dekabr ayında Avropa İttifaqı Şərq Tərəfdaşlığı öhdəliyini yenilədi.³⁸ 2020-ci ildə Şərq Tərəfdaşlığı proqramı çərçivəsində kibertəhlükəsizliklə bağlı təlimatlar dərc olundu. Avropa İttifaqının “EU4Digital” layihəsi çərçivəsində dərc olunan təlimatlarda vurğulanır ki, “Azərbaycanda kibertəhlükəsizlik sahəsində əsas maneə və boşluqlar ölkənin köhnəlmiş milli qanunvericiliyi və milli səlahiyyətli orqanların kibertəhlükəsizlik məsələlərinə kifayət qədər diqqət yetirməməsi olub”.³⁹ Bu, “Azərbaycanda kibertəhlükəsizliyin idarələnməsinin qiymətləndirilməsi” adlı hesabatda da təsdiq olunub.⁴⁰ Azərbaycan yuxarıda qeyd olunan müxtəlif milli strategiyalara və ratifikasiya etdiyi “Fərdi məlumatların avtomatlaşdırılmış qaydada işlənməsi ilə əlaqədar şəxslərin qorunması haqqında” Konvensiyaya⁴¹ uyğun olaraq, 2022-ci ilin sentyabr ayında tezliklə kiber təhlükəsizlik strategiyası qəbul edəcəyini bildirib. Strategiya “Kritik informasiya infrastrukturunun təhlükəsizliyinin təmin edilməsi sahəsində bəzi tədbirlər haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 17 aprel 2021-ci il tarixli Fərmanını və “İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun 2022-ci ilin may ayında edilmiş dəyişiklikləri tamamlayır.

³⁵UNIDO Press Release. 'Bringing Azerbaijan's innovation ecosystem to a new level' (Azərbaycanın innovasiya ekosisteminin yeni səviyyəyə qaldırılması). 14 noyabr 2022. [Onlayn]. Burada: <https://www.unido.org/news/bringing-azerbaijans-innovation-ecosystem-new-level>. Sonuncu dəfə 23 dekabr 2022-ci ildə baxılıb.

³⁶Dünya Bankı. Press-reviz. 'A New Program to Support Reforms in Azerbaijan to Benefit from European Union and World Bank Support' (Azərbaycanda islahatları dəstəkləməyə yönələn yeni proqram Avropa İttifaqı və Dünya Bankının dəstəyindən faydalanacaq). 16 fevral 2022. [Onlayn]. Burada: <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2022/02/16/a-new-program-to-support-reforms-in-azerbaijan-to-benefit-from-european-union-and-world-bank-support>. Sonuncu dəfə 23 dekabr 2022-ci ildə baxılıb.

³⁷Ermənistan, Belarus, Gürcüstan, Moldova Respublikası və Ukrayna eyni vaxtda qoşulub.

³⁸<https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eastern-partnership/>.

³⁹EU4 Digital Report, 'EU4Digital: supporting digital economy and society in the Eastern Partnership Cybersecurity guidelines for the Eastern Partner countries' (EU4Digital: Şərq Tərəfdaşlığı ölkələri üçün Şərq Tərəfdaşlığı üzrə Kibertəhlükəsizlik qaydalarında rəqəmsal iqtisadiyyat və cəmiyyətə dəstək). 2020-ci ilin iyun ayı [Onlayn]. Burada: <https://eufordigital.eu/wp-content/uploads/2020/10/Cybersecurity-guidelines-for-the-Eastern-Partner-countries.pdf>. Sonuncu dəfə 23 dekabr 2022-ci ildə baxılıb.

⁴⁰Geneva Center for Security Sector Governance Report. 'Azerbaijan cybersecurity governance assessment' (Azərbaycanda kibertəhlükəsizliyin idarələnməsinin qiymətləndirilməsi). Noyabr 2020 [Onlayn]. Burada: <https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/AzerbaijanCybersecurityGovernanceAssessment.pdf>. Sonuncu dəfə 23 dekabr 2022-ci ildə baxılıb.

⁴¹“Fərdi məlumatların avtomatlaşdırılmış qaydada işlənməsi ilə əlaqədar şəxslərin qorunması haqqında” Konvensiya (CETS 108) Burada: <https://rm.coe.int/1680078b37>.

Hökumətin infrastrukturun gücləndirilməsinə və strategiyaların və siyasətlərin qəbul edilməsinə yönələn bütün bu tədbirləri nəticəsində Azərbaycan Dünya Bankının 2021 və 2022-ci illər üzrə “Dövlət texnologiyalarının (GovTech) yetkinliyi indeksi”ndə⁴² dövlət texnologiyalarına əhəmiyyətli diqqət yetirən ölkələr sırasına daxil oldu. BMT-nin 2020-ci il üzrə e-Hökumətin İnkişafı Sorğusunda Azərbaycanı 70 bal toplayıb ki, bu da orta global və regional göstəricilərdən yüksəkdir.⁴³

Bununla belə, bir çox ölkələrdə olduğu kimi, infrastrukturun gücləndirilməsi, əlaqəlilik və müəssərliyin yaxşılaşdırılması özlüyündə yetərli səviyyədə deyil. Beynəlxalq Telekomunikasiya İttifaqının (BTİ) Genişzolaqlı Rabitə Komissiyasına görə, **əlaqəlilik “yalnız müəssər, əlçatan, uyğun və sərfəli deyil, həm də təhlükəsiz, etibarlı, istifadəçilərin imkanlarını artıran və müsbət təsirə səbəb olan genişzolaqlı rabitənin qəbulunu əhatə edir”.** Bura **“fərdi məlumatların oğurlanması, onlayn qısnama, uşaqların qeyri-adekvat veb-saytlara daxil olması, hakerlik, viruslar, farinq və fişinq və dezinformasiyanın yayılması daxildir”.**⁴⁴ Hesabatda daha sonra qeyd edilir ki, “fərdi məlumatların mühafizəsi kritik əhəmiyyət daşısa da, bir çox məlumatların mühafizəsi prosesləri qeyri-adekvatdır, aydın icra mexanizmləri, məsələn, məlumatların mühafizəsi üzrə səlahiyyətli orqan yoxdur; onlar çox vaxt **fərdi məlumatların istifadəsi üçün istifadəçidən razılığın alınmasını tələb etmir, nə də fərdi məlumatların xarici ölkələrə ötürülməsi ilə bağlı nəzarət vasitələri müəyyən etmirlər (...)** Ölkələrin məlumatların mühafizəsinə dair adekvat qanunlar hazırlaması, yaxud mövcud qanunları yeniləyərək nümunəvi təcrübələrə uyğunlaşdırılması üçün səylər göstərməlidir.

Azərbaycanın süni intellektə dair öz milli strategiyasını və milli kibertəhlükəsizlik strategiyasını hazırlayacağını və 2022-ci ilin fevralında artıq “Media haqqında” qanuna dəyişikliklər etdiyini nəzərə alaraq, bu hesabatda Azərbaycanda süni intellekt, rəqəmsal texnologiyalar və məlumatların mühafizəsi sahəsində milli idarəçiliyin cari vəziyyətinə sistemli nəzər salınır. Hesabatda, həmçinin, süni intellekt və yeni texnologiyaların yaratdığı imkanlardan faydalanmaqdan ötrü güclü etik idarəçiliyə və məlumatların səmərəli mühafizəsi sisteminə nail olmaq, eyni zamanda onların mənfi təsirlərini (sistemdən qaynaqlanan bərabərsizliklər, qərəz, məlumatların oğurlanması, insan hüquqlarının, o cümlədən məlumat hüquqlarının pozulması, kiber-hücumlar, rəqəmsal fərq və s.) yüngülləşdirmək üçün görülməli tədbirlərə dair tövsiyələr təqdim olunur. Məlumatların mühafizəsi üzrə güclü normativ-hüquqi baza və kibertəhlükəsizlik təmin edilmədən, şəxsi həyatın toxunulmazlığının pozulması halları qaçılmazdır.⁴⁵

⁴²Dünya Bankı. Dövlət Texnologiyalarının Yetkinlik İndeksi
<https://www.worldbank.org/en/programs/govtech/qtmi>.

⁴³ UN DESA, E-Government Survey 2020, Digital Government in the Decade of Action for Sustainable Development (2020) (E-hökumət sorğusu 2020, Dayanıqlı İnkişaf üçün Fəaliyyət Onilliyində Rəqəmsal Hökumət). Burada: <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Reports/UN-E-Government-Survey-2020>.

⁴⁴ ITU Report. 'The State of Broadband: Accelerating broadband for new realities' (Genişzolaqlı rabitənin vəziyyəti: yeni reallıqlar üçün genişzolaqlı rabitənin sürətləndirilməsi). Sentyabr, 2022.

⁴⁵ Eyni mənbə.

MİLLİ İDARƏÇİLİK

İnformasiya cəmiyyətinin inkişafına dair Milli Strategiyaya (2016–2020) uyğun olaraq, Nəqliyyat, Rabitə və Texnologiyalar Nazirliyi (NRTN)⁴⁶ iri miqyasda fəaliyyətləri (e-hökumət, telekommunikasiya, texnologiya, poçt xidmətləri, telekommunikasiya operatorlarına nəzarət və s.) əhatə edən İKT ilə bağlı siyasətlər və normativ-hüquqi aktların icrasına cavabdeh əsas qurumdur. Nazirliyin çətiri altında ən azı 22 dövlət və özəl müəssisələr və qurumlar fəaliyyət göstərir.⁴⁷ Onların arasında İnformasiya Texnologiyalarının İnkişafı Dövlət Fondu, Yüksək Texnologiyalar üzrə Tədqiqat Mərkəzi, Yüksək Texnologiyalar Parkı, Məlumatların Emalı və Saxlanması Mərkəzi, “Azərpoçt” MMC, “Aztelekom” MMC, Bakı Telefon Rabitəsi” (“Baktelecom”) MMC və “Azintelecom” MMC yer alır. Nazirliyin tabeliyində mərkəzləşdirilməsinə baxmayaraq, digər dövlət qurumları tərəfindən çoxsaylı monitoring işləri həyata keçirilir və tənzimləyici orqanın olmaması məlumatların mühafizəsi sistemində təsir göstərir. Nazirlik həm də 11 may 2010-cu il tarixli 998-IIIQ nömrəli “Fərdi məlumatlar haqqında” Qanuna əsasən məlumatların mühafizəsi üzrə səlahiyyətli milli orqandır,⁴⁸ digər dövlət orqanları da öz səlahiyyətləri çərçivəsində müvafiq tədbirləri həyata keçirirlər. Onlara Daxili İşlər Nazirliyi, Ədliyyə Nazirliyi, Dövlət Təhlükəsizlik Xidməti və Xüsusi Dövlət Mühafizə Xidməti daxildir.⁴⁹

Bu səlahiyyətlərə məlumatların toplanması və milli statistikanın göstəricilərinin yaradılması daxildir. 2030-cu il Gündəliyi məlumatların toplanması və milli statistikanı sübutlara əsaslanan siyasətlərin hazırlanması üçün ayrılmaz vasitə kimi təsvir edir. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi ötən 10 il ərzində fəal şəkildə statistik məqsədlərlə məlumatların toplanması ilə məşğul olmuşdur. DSK “Fərdi məlumatlarla necə işləmək, onların məxfiliyini necə qorumaq lazımdır?”⁵⁰ adlı təlimat dərc edib, digər milli statistika orqanları ilə informasiya sistemlərinin idarə olunması sahəsində nümunəvi təcrübələrin mübadiləsinə dair əməkdaşlıq müqavilələri imzalayıb⁵¹ (məlumatların toplanması, məlumatların qəbulu, keyfiyyətə nəzarət, məlumatlar bazalarının və məlumat toplularının yaradılması). Məsələn, Koreya ilə statistika sahəsində əməkdaşlığa dair Anlaşma Memorandumu imzalanıb. İnformasiya cəmiyyətində milli statistika sahələrarası əhəmiyyət kəsb edir. O, sübutlara əsaslanan siyasət və proqramların hazırlanmasını, əldə olunan irəliləyişin və siyasətlərin konkret qruplara (qadınlar, həssas qruplar, azlıqlar, sosial-iqtisadi baxımdan həssas vəziyyətdə olan ev təsərrüfatları...) təsirlərinin monitoringini dəstəkləyir, habelə dövlətlərin öz beynəlxalq öhdəliklərinə, qanunun aliliyinə və insan hüquqlarına dair öhdəliklərini monitoring edir. Bununla əlaqədar, Azərbaycanın Ombudsman Aparatı Dövlət Statistika Komitəsi ilə birgə 2022-ci ilin iyun ayında insan hüquqlarının təmin edilməsində statistik məlumatların əhəmiyyətini vurğulamışdır.⁵²

⁴⁶ 2021-ci ildə NRTN-nin adı dəyişdirilərək Rəqəmsal İnkişaf və Nəqliyyat Nazirliyi olmuşdur.

⁴⁷ <https://mincom.gov.az/en/>.

⁴⁸ Bu qanuna “Fərdi məlumatlar qanunu” kimi də istinad edilir.

⁴⁹ 11 may 2010-cu il tarixli 998-IIIQ nömrəli “Fərdi məlumatlar haqqında” Qanun

⁵⁰ Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi. “Fərdi məlumatlarla necə işləmək, onların məxfiliyini necə qorumaq lazımdır? (Statistika işçiləri üçün təlimat - masaüstü vəsait). 2014. [Onlayn]. Burada: https://stat.gov.az/menu/6/personal_info/personal_information_en.pdf. Sonuncu dəfə 24 dekabr 2022-ci ildə baxılıb.

⁵¹ Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi. Press-reviz. “İnzibati Məlumatların İdarə Olunması Sistemi – ADİS” informasiya sisteminin təqdimatı. 16 noyabr 2022. [Onlayn]. Burada: <https://www.stat.gov.az/news/index.php?lang=en&id=5365>. Sonuncu dəfə 24 dekabr 2022-ci ildə baxılıb.

⁵² Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi. Press-reviz. “İnsan Hüquqları Aylığı” çərçivəsində Dövlət Statistika Komitəsinin aparatında və rayon (şəhər) statistika idarələrində insan hüquqlarına həsr olunmuş müxtəlif mövzular üzrə silsilə tədbirlər keçirilmişdir. 24 iyun 2022. [Onlayn]. Burada: <https://www.stat.gov.az/news/index.php?lang=en&id=5309>. Sonuncu dəfə 19 dekabr 2022-ci ildə baxılıb.

İnsan hüquqları (məsələn, şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququ) ilə bağlı statistik məlumatların toplanmasının sistemləşdirilməsi üçün faydalı vasitələrdən biri BMT-nin İnsan Hüquqları üzrə Ali Komissarlığı tərəfindən hazırlanmış “İnsan Hüquqları Göstəriciləri”dir.⁵³ Bununla belə, məlumatların və informasiyaların mövcudluğuna və şəffaflığına gəldikdə, Dünya Bankının 2022-ci ildə Azərbaycan üzrə apardığı sisteməlik ölkə diaqnostikasına əsasən, “məlumatların toplanması və statistik göstəricilərin yayılması işinin gücləndirilməsi istiqamətində milli səylərə baxmayaraq, məlumatların və statistikanın strateji faydasının böyük hissəsindən hələ istifadə edilməyib (...) Açıq məlumat siyasətinin təşviqi vasitəsilə şəffaflığın və məlumatlardan istifadənin artırılması məlumatların və milli statistikanın etibarlılığının yüksəldilməsində və məlumatların potensialından istifadə edilməsində vacib rol oynaya bilər. Rəqəmsal transformasiya həm də məlumatların şəffaflığını və müəssərliyini artırmaq imkanı verir və məlumatların işlənməsini və istifadəsini asanlaşdırmaqla daha böyük həcmdə məlumatlardan faydalanmağa imkan yaradır (...) Azərbaycanda informasiya əldə etmək hüququ haqqında yaxşı qanun olmasına baxmayaraq, təcrübədə məlumatları əldə etmək çətin ola bilər (Dünya Bankı, 2022c). İctimaiyyətin rəsmi məlumat mənbələrinə, o cümlədən elektron məlumatlara çıxışının məhdud olması məlumatların potensial dəyərini və istifadəsini də azaldacaqdır. İnformasiya əldə etmək hüququ haqqında qanun əhatəlidir. Lakin məlumatlara çıxış imkanına münasibətdə tətbiq olunan istisnalarda boşluqlar var (...). 2020-ci ildə 187 ölkədə rəsmi statistikanın əhatə dairəsi və açıqlığını qiymətləndirən “Açıq Məlumatlar Reyestri” (Open Data Inventory) indeksinə əsasən 70-ci yerdə olan Azərbaycanın ümumi balı 56 olmaqla, məlumatların dezaqreqasiyası və istifadə üçün açıqlıq baxımından təkmilləşdirilməyə ehtiyac olduğunu göstərir.”⁵⁴

Azərbaycanın hazırladığı planlaşdırdığı süni intellektə dair milli strategiyası ilə öz strateji məqsədlərinə çatması üçün, eləcə də süni intellekt sistemlərinin məlumatlara olan tələbatın artmasına gətirib çıxardığını nəzərə alaraq, sağlam məlumat ekosisteminin təmin edilməsi ölkə üçün son dərəcə yüksək əhəmiyyət daşıyacaq. “Rəqəmsal dövrdə məlumatlar zəruridir, lakin yetərli deyil. Etik meyarlara cavab verən, müqayisəli şəkildə paylaşıla bilən və cəmiyyətin mədəni və sosial mürəkkəbliyini əks etdirən yüksək keyfiyyətli və dəyərli məlumatlar lazımdır”⁵⁵ və buna görə də, “məlumatların idarə olunması inkişaf etdirilməlidir (...). Azərbaycanda əsas çağırış anonimləşdirilmiş məlumatların istehsalının, idarə olunmasının və hərəkətinin artırılmasına imkan verən zəruri mühafizə vasitələrini formalaşdırmaq üçün kibertəhlükəsizlik mühitini və onlayn inamı yaxşılaşdırmaqdır.”⁵⁶

⁵³BMT-nin İnsan Hüquqları üzrə Ali Komissarlığı. ‘Human Rights indicators: a guide to measurement’ Report (“İnsan hüquqları göstəriciləri: ölçmə üçün bələdçi” hesabatı). 2012. Burada:

https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/Human_rights_indicators_en.pdf.

⁵⁴ Dünya Bankı. “Azərbaycan: Ölkə üzrə Sistemli Diaqnostik Tədqiqatın Yeniləməsi”. 27 iyun 2022. [Onlayn].

Burada: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/37798/Azerbaijan-Systematic-Country-Diagnostic-Update.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Sonuncu dəfə 24 dekabr 2022-ci ildə baxılıb.

⁵⁵ V. MARTINS de NOBREGA, ‘A diverse (AI) world: How to make sure that the digital world reflects the richness and diversity of our world by including minorities, women and the most vulnerable and by promoting a social and human-rights approach’ (Azlıqları, qadınları və ən həssas təbəqələri əhatə etməklə və sosial və insan hüquqları yanaşmasını təşviq etməklə rəqəmsal dünyanın dünyamızın zənginliyini və müxtəlifliyini əks etdirməsini necə təmin etməli). 2022. DOI: 10.4018/978-1-6684-3637-0.ch008.

⁵⁶ Dünya Bankı. “Azərbaycan: Ölkə üzrə Sistemli Diaqnostik Tədqiqatın Yeniləməsi”. 27 iyun 2022. [Onlayn].

Burada: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/37798/Azerbaijan-Systematic-Country-Diagnostic-Update.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Sonuncu dəfə 24 dekabr 2022-ci ildə baxılıb.

Bununla əlaqədar, Azərbaycanın öz milli strategiyasını formalaşdırarkən söykənə biləcəyi çoxsaylı beynəlxalq alətlər mövcuddur. UNESCO-nun “Süni intellektin etik aspektlərinə dair Təvsiyələr”i⁵⁷ beynəlxalq səviyyədə tanınan əsas dəyərləri (məsələn, insan hüquqları və əsas azadlıqlarına hörmət, onların mühafizəsi və təşviqi) və prinsipləri (məsələn, şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququ və məlumatların mühafizəsi, insan tərəfindən nəzarət və müəyyənləşdirmə, şəffaflıq və izahedilmə) yaradan idarəçilik və siyasət çərçivəsidir. Bundan əlavə, onlar belə bir çərçivənin müxtəlif siyasət sahələrinə necə inteqrə ediləcəyini təsvir edir. Sonuncusu, bu təvsiyələr BMT-nin “Biznes və İnsan Hüquqlarına dair Rəhbər Prinsipləri”ni⁵⁸ nəzərə alır. Bu sənəd “B-Tech” Layihəsi çərçivəsində məhz süni intellekt sistemləri üçün hazırlanmışdır.⁵⁹ Bu, ölkələrin milli idarəçilik strategiyası/çərçivəsi və bizneslər üçün rəhbər qaydalar hazırlaması üçün beynəlxalq səviyyədə razılaşıdırılmış çərçivəyə malik olmağa imkan verir və bu çərçivə beynəlxalq tələblərə inteqrasiya edilə bilər. Tələblər arasında iki mühüm tələb qeyd olunmalıdır: mühafizə vasitələrini, təminatları özündə ehtiva edən məlumat idarəçiliyi strategiyasının hazırlanması və şəxsi həyatın toxunulmazlığı kimi hüquqların pozulması hallarında bərpəedici sistemin formalaşdırılması. UNESCO-nun “Süni intellektin etik aspektlərinə dair Təvsiyələr”i publik beynəlxalq hüquq, beynəlxalq insan hüquqları hüququ⁶⁰ və BMT-nin rəqəmsal hüquqlar, internet və kibertəhlükəsizliyə dair bütün təvsiyələri⁶¹ ilə birgə tətbiq olunmalıdır. Uşaqlar, qaçqınlar və ya məcburi köçkünlər kimi daha həssas qruplar üçün “Rəqəmsal zərər vurmamaq” prinsipi əsasında digər faydalı qlobal siyasət çərçivələri fəaliyyətə daxil edilib. Onlar milli süni intellekt strategiyasının formalaşdırılmasına dəstək göstərə bilər. Bura məsələn, UNICEF-in “Uşaqlar üçün süni intellektə dair siyasət təlimatları”,⁶² Humanitar Məsələlər üzrə Əlaqələndirmə Ofisinin (OCHA) “Məlumatlar üzrə Məsuliyyətə dair Təlimatlar”ı⁶³ və “Humanitar Prinsiplər”i daxildir. Bundan əlavə, məlumatların və hüquqların səmərəli və effektiv müdafiəsini təmin etmək üçün sektorlar üzrə spesifik qaydalar hazırlanmalıdır. Məsələn, üztanıma funksiyası Avropada bir çox ölkələrdə hüquq-mühafizə orqanları tərəfindən ciddi eyniləşdirmə məqsədləri üçün istifadə edilə bilər. Lakin o, mütənasiblik sınağına uyğun olaraq əsaslandırılmadığı təqdirdə, ictimai sferada ümumən və avtomatik olaraq istifadə edilə bilməz.⁶⁴ AI-nin Süni İntellekt Aktı hətta bu cür texnologiyalardan dövlət tərəfindən aparılan sosial davranış reytingi (bal əsaslı) üçün istifadəsini qadağan etmiş, bunun mümkün fəsadlarını qəbul edilməz risk kimi qiymətləndirmişdir.

⁵⁷ UNESCO-nun 23 noyabr 2021-ci i tarixində qəbul edilmiş “Süni intellektin etik aspektlərinə dair tövsiyə”si. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000381137>.

⁵⁸BMT-nin İnsan Hüquqları üzrə Ali Komissarlığının (BMTİHAK) hesabatı. ‘Biznes və İnsan Hüquqları üçün Rəhbər Prinsiplər: BMT-nin “Müdafiə et, hörmət et və bərpa et” Çərçivəsinin icrası’. 2011. Burada:

⁵⁹https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/GuidingPrinciplesBusinessHR_EN.pdf.
<https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Business/B-Tech/BTechprojectoverview.pdf>.

⁶⁰ Bura İnsan Hüquqları haqqında Ümumi Bəyannamə, Mülki və Siyasi Hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakt, beynəlxalq əmək hüququnun prinsipləri və müharibə və münaqişə vaxtlarında beynəlxalq humanitar hüquq daxildir.

⁶¹ Bax: Res 68/167, A/HRC/RES/20/8, A/HRC/50/55, A/HRC/47/24/add.2., A/HRC/47/16, A/HRC/35/22, A/HRC/RES/47/16, A/HRC/50/55, A/HRC/48/31, A/HRC/49/L.31.

⁶² <https://www.unicef.org/globalinsight/reports/policy-guidance-ai-children>.

OCHA Data Responsibility Guidelines (Məlumatlar üzrə Məsuliyyətə dair Təlimatlar). Oktyabr 2011.

⁶⁴ Bax: A/HRC/44/24 və Avropa Şurasının “Üztanıma üzrə Təlimatlar”ı.

Regional səviyyədə, Avropa Şurasının süni intellekt, biometriya və üztanımaya dair konvensiyaları⁶⁵ və protokolları spesifik sistemlərə (biometriya, üztanıma və s.) və məsələlərə (şəxsi həyatın toxunulmazlığı və məlumatların mühafizəsi, ədalət mühakiməsi və dövlət idarəçiliyi)⁶⁶ dair daha bir faydalı və aydın prinsiplər qrupu (inam, şəffaflıq, insan hüquqları üzrə qiymətləndirmə) təmin edir. Məsələn, “Fərdi məlumatların avtomatlaşdırılmış qaydada işlənməsi ilə əlaqədar şəxslərin qorunması haqqında” Konvensiya (CETS № 108)⁶⁷ və onun əlavə protokolları,⁶⁸ “Süni intellektin qutusunu açarkən: insan hüquqlarının müdafiəsi üçün 10 addım” təlimatlarında təqdim olunan yoxlama siyahısı,⁶⁹ üztanıma üzrə təlimatlar,⁷⁰ süni intellekt və məlumatların mühafizəsinə dair təlimatlar.⁷¹ İƏİT-in “Süni intellektə dair prinsiplər”i⁷² əsas dəyər əsaslı prinsipləri və UNESCO-nun tövsiyələrini xatırladan 5 tövsiyəni vurğulayır və məlumat idarəçiliyinə dair milli strateji düşüncədə əlavə dəyər yarada bilər. Bu alətlər nazirlik və sahibkarlıq subyektləri səviyyələrində tətbiq oluna bilər.

Daha spesifik qanunlara⁷³ gəldikdə, AI-nin Süni İntellekt Aktı, Rəqəmsal Xidmətlər Aktı (vasitəçilərin öhdəlikləri üçün) və Rəqəmsal Bazar Aktı bütün maraqlı tərəflər üçün məlumatların əldə olunması, toplanması, istifadəsi, təkrar istifadəsi, paylaşılması və ya satılmasına dair əsas öhdəliklər, məsələn, şəffaflıq, hesabatlılıq və məsuliyyətlik öhdəliyinə dair baxış bucağı təmin edir. Analoji olaraq, Avropanın Məlumatların Mühafizəsi üzrə Nəzarət Orqanı (EDPS) milli nəzarət orqanının yaradılması, habelə məlumatların mühafizəsi ilə əlaqəli nümunəvi təcrübələr və presedent hüququna dair faydalı məlumatlar təmin edir.⁷⁴

Sonuncusu, hökumətlər milli strategiyani və müvafiq hüquqi və siyasi çərçivələri hazırlayarkən, müzakirə olunan təkliflərə dair dərhal rəy vermək və eksperimentlər aparmaq məqsədilə Siyasət-Innovasiya Laboratoriyaları⁷⁵ yaratmaq və onlara birgə investisiya etmək üçün özəl şirkətlərlə əməkdaşlıq edə bilər. Bu, innovasiyanı dəstəkləyən, beynəlxalq və regional öhdəliklərə və standartlara - ən əsası, insan hüquqları sahəsində beynəlxalq standartlara əməl edən çərçivələrin formalaşmasına imkan vermək məqsədi daşıyır. Hökumət və BMT arasında birgə tərəfdaşlıq təşəbbüsləri⁷⁶ çərçivəsində oxşar təşəbbüslər yaradıla bilər. Innovasiya Laboratoriyaları insan hüquqlarına əsaslanan yanaşmanı və insan mərkəzli layihələndirmə yanaşmalarını sınaqdan keçirə, nümunəvi təcrübələri və öyrənilmiş dərsləri inzibati orqanlarla bölüşə və hökumətə öz bilik və təcrübələri ilə kömək edə bilər. BMT-nin Innovasiya üzrə Alətlər Dəsti⁷⁷ də ilk mərhələdən etibarən güclü, etik və məsuliyyətli, ictimai mənafeyə xidmət edən süni intellekt sistemləri qurmağa kömək edə bilər.

⁶⁵ <https://www.coe.int/en/web/artificial-intelligence>.

⁶⁶ Tam siyahı: <https://www.coe.int/en/web/artificial-intelligence/work-in-progress>.

⁶⁷ Bax: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treaty-num=108>.

⁶⁸ Azərbaycan 108 sayılı Konvensiyaya qoşulub, lakin onun sonrakı protokollarına qoşulmayıb.

⁶⁹ Avropa Şurasının İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkili. 'Unboxing Artificial Intelligence: 10 steps to protect Human Rights' (Süni intellektin qutusunu açarkən: insan hüquqlarını qorumaq üçün 10 addım). 2019. Burada:

<https://rm.coe.int/unboxing-artificial-intelligence-10-steps-to-protect-human-rights-reco/1680946e64>.

⁷⁰ Bax: <https://rm.coe.int/guidelines-on-facial-recognition/1680a134f3>.

⁷¹ Bax: <https://rm.coe.int/guidelines-on-artificial-intelligence-and-data-protection/168091f9d8>.

⁷² İƏİT-in 25 may 2019-cu il tarixdə qəbul edilmiş “Süni intellekt prinsiplərini icmalı”

<https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0449>.

⁷³ Bax aşağıda.

⁷⁴ Bax: https://edps.europa.eu/data-protection_en.

⁷⁵ Bənzər kiçik qruplar Avropa Komissiyası tərəfindən 2018-ci ildə Innovasiya və tədqiqatlar üzrə istifadə edilmişdir.

⁷⁶ Bax: BMTİP-in “Innovation Labs” proqramı və BMT-nin “Global Pulse” təşəbbüsü.

⁷⁷ Bax: <https://un-innovation.tools/register>.

HÜQUQİ VƏ SİYASİ BAZANIN CARİ VƏZİYYƏTİ

Əsas çərçivə: 2017-ci ildə⁷⁸ “Fərdi məlumatların avtomatlaşdırılmış qaydada işlənməsi ilə əlaqədar şəxslərin qorunması haqqında” Konvensiyasının Məşvərət Komitəsinin iclasında Azərbaycan məlumatların mühafizəsi ilə bağlı mühüm bir sıra normativ hüquqi aktların, qanunların, Prezident sərəncamlarının və fərmanlarının olduğunu vurğulamışdır. Bunlar, bu gün də mövcuddur.⁷⁹ Bu qanunlarda əsas dəyər və prinsiplər aşağıdakılardır: “Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında əks olunmuş insan hüquq və azadlıqlarına uyğun olaraq qanunçuluq, məxfilik, könüllülüyn məcburiliklə uzlaşması” və “Fərdi məlumatların toplanılması, işlənməsi və mühafizəsi prosesində insanın həyat və sağlamlığı üçün təhlükə yaradılmasına, onun şərəf və ləyaqətinin alçaldılmasına yol verilməməsi” prinsipi.⁸⁰

Fərdi məlumatları əhatə edən əsas qanun 11 may 2010-cu il tarixində qəbul edilmiş 998-IIIQ nömrəli “Fərdi məlumatlar haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunudur. Bu qanun Avropa İttifaqının Məlumatların Mühafizəsi üzrə Ümumi Qaydalarının⁸¹ (GDPR) bir neçə prinsipinə əməl edir. Bu prinsiplərdən biri fərdi məlumatların toplandığı andan etibarən qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş tələblərə uyğun səviyyədə mülkiyyətçi, operator və bu məlumatlara giriş hüququ olan istifadəçilər tərəfindən mühafizə olunmasıdır. Bura həmçinin, fərdi məlumatların arxivləşdirilməsi qaydaları, məlumatların qanunla müəyyən olunmuş hallar istisna olmaqla, üçüncü şəxslərə yalnız subyektin razılığı əsasında verilə bilməsi prinsipi, məlumat subyektlərinin hüquqları daxildir. Bu hüquqlara daxildir: məlumatlandırılmaq hüququ, məlumatlara çıxışa malik olmaq, avtomatlaşdırılmış qərar qəbuluna məruz qalmamaq hüququ, etiraz etmək hüququ, düzəliş tələb etmək hüququ, qanunvericiliklə müəyyən olunmuş hallar istisna olmaqla, özü barədə məlumatların məhv edilməsini tələb etmək, etiraz etmək/ayrılmaq hüququ, məlumatların oğurlanması barədə bildiriş qəbul etmək və nəticədə məlumat subyektinin yazılı müraciətinə əsasən onların informasiya sistemindən dərhal silinməsinə tələb etmək hüququ, müvafiq səlahiyyətli orqana və ya məhkəməyə öz fərdi məlumatlarının qeyri-qanuni toplanması və işlənməsi və ya öz hüquqlarının pozulması ilə əlaqədar şikayət etmək hüququ və vurulmuş maddi və mənəvi zərərin əvəzini tələb etmək hüququ və bunun inzibati cəzalarla nəticələnmə bilməsi.⁸²

⁷⁸ “Fərdi məlumatların avtomatlaşdırılmış qaydada işlənməsi ilə əlaqədar şəxslərin qorunması haqqında” Konvensiyasının Məşvərət Komitəsi. 26 iyun 2017. Burada: <https://rm.coe.int/090000168072b41e>.

⁷⁹Fərdi məlumatların mühafizəsi ilə bağlı aşağıdakı sənədləri göstərmək olar: “Milli arxiv fondu haqqında” Qanun (694-IQ), “İnformasiya əldə etmək hüququ haqqında” Qanun (30 may 2005-ci il), “Dövlət sirri haqqında” Qanun (9 mart 2005), “Dövlət qulluğu haqqında” Qanun (12 iyul 2019-cu il), 13 iyun 2008-ci il tarixli 651-IIIQ nömrəli “Biometrik informasiya haqqında” Qanun, 11 may 2010-cu il tarixli 998-IIIQ nömrəli “Fərdi məlumatlar haqqında” Qanun, “Fərdi məlumatların informasiya sistemlərinin dövlət qeydiyyatına alınması və dövlət qeydiyyatının ləğv edilməsi Qaydaları” (NK-nin 17 avqust 2010-cu il tarixli, 149 nömrəli Qərarı), 15 may 2015-ci il tarixli 1281-IVQ nömrəli “Reklam haqqında” Qanun, “Fərdi məlumatların mühafizəsinə dair Tələblər” (NK-nin 6 sentyabr 2010-cu il tarixli, 161 nömrəli Qərarı), NK-nin “Dövlət qeydiyyatına alınması tələb olunmayan fərdi məlumatların informasiya sistemləri”nin təsdiq edilməsi haqqında 17 dekabr 2010-cu il tarixli, 237 nömrəli Qərarı, Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətlər Məcəlləsi (29 dekabr 2015-ci il), Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi (30 dekabr 1999-cu il).

⁸⁰ Eyni mənbə.

⁸¹ Avropa Parlamentinin və Şüaranın fərdi məlumatların işlənməsi və bu cür məlumatların sərbəst hərəkəti ilə əlaqədar fiziki şəxslərin qorunması və 95/46/EC Direktivinin ləğvi haqqında 27 aprel 2016-cı il tarixli 2016/679 sayılı Reqlamenti (Aİ) (Məlumatların Mühafizəsinə dair Ümumi Əsasnamə) Burada: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32016R0679>.

⁸² Bax: İnzibati Xətlər Məcəlləsinin 375-ci maddəsi.

Nəticə etibarilə, “Fərdi məlumatlar haqqında” Qanunun Azərbaycan tərəfindən təsdiq edilmiş beynəlxalq və regional alətlərə⁸³ uyğun olduğu bildirilir. Bu alətlərin əksəriyyəti şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququnun qorunmasını və fərdi məlumatların mühafizəsini təmin edir. Bura aşağıdakılar daxildir: İnsan Hüquqları haqqında Ümumi Bəyannamənin 12-ci maddəsi, Mülki və Siyasi Hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktın 17-ci maddəsi, Avropa Şurasının “Fərdi məlumatların avtomatlaşdırılmış qaydada işlənməsi ilə əlaqədar şəxslərin qorunması haqqında” konvensiyası (108 sayılı konvensiya). Konvensiyanın 6-cı bəndi hər bir Tərəfdən, məlumatların mühafizəsi prinsiplərinə əmələtməni təmin etmək üçün müstəqil səlahiyyətli orqan yaratmağı tələb edir və yalnız Konvensiyanın təminatlarını tamamlayan adekvat təminatların qanunvericilikdə nəzərdə tutulduğu hallarda fərdi məlumatların xüsusi kateqoriyalarının açıqlanmasına yol verilir. Konvensiyanın Azərbaycanın qoşulmadığı Əlavə Protokolu nəzarətedici orqanın olmasını və sərhədlərarası məlumat axınlarını tələb edir. Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 8-ci maddəsi⁸⁴ hər kəsin öz şəxsi və ailə həyatına, evinə və yazışma sirlərinə hörmət hüququnu ehtiva edir. İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsi (İAHM) qət etmişdir ki, telefon məlumatlar, e-məktublər və internetdən istifadə⁸⁵ və kompüter serverlərində⁸⁶ saxlanılan məlumatlar 8-ci maddənin təmin etdiyi müdafiənin əhatə dairəsinə düşür. O, həmçinin “qəbul edir ki, fərdi məlumatların mühafizəsi şəxsin Konvensiyanın 8-ci maddəsi ilə təminat verilən öz şəxsi və ailə həyatına, evinə və yazışma sirlərinə hörmət hüququndan istifadəsi üçün fundamental əhəmiyyət daşıyır ([Satakunnan Markkinapörssi Oy and Satamedia Oy v. Finland](#) [BP], 2017, § 137; Z. Finlandiyaya qarşı, 1997, § 95). Fərdi məlumatların saxlanması belə, istifadəçinin şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququnu poza bilər. Bu pozuntu məlumatların hansı kontekstdə toplanmasından, necə toplanmasından, işlənilməsindən və istifadəsindən və istifadəçinin məlumatlarının toplanmasının nəticəsindən asılıdır ([S. Və Marper Birləşmiş Krallığa qarşı](#), 2008)”.⁸⁷

“Fərdi məlumatlar haqqında” qanundan əlavə, Azərbaycanın Konstitusiyası da bu hüquqları qoruyur: 12-ci maddədə bəyan olunur ki, “insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının (...) təmin edilməsi dövlətin ali məqsədidir” və “bu Konstitusiyada sadalanan insan və vətəndaş hüquqları və azadlıqları Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrə uyğun tətbiq edilir”. 32-ci maddə “şəxsi və ailə həyatının sirlərini saxlamaq hüququ”n təminat verir və öz razılığı olmadan kimsənin şəxsi həyatı haqqında məlumatın toplanılmasını, saxlanılmasını, istifadəsini və yayılmasını qadağan edir, habelə hər kəsin yazışma, telefon danışıqları, poçt, teleqraf və digər rabitə vasitələri ilə ötürülən məlumatın sirlərini saxlamaq hüququna təminat verir.⁸⁸

⁸³ Azərbaycanın qoşulduğu beynəlxalq konvensiyaların siyahısı burada:

<https://treaties.un.org/Pages/Home.aspx?clang=en>. Azərbaycanın qoşulduğu Avropa Şurası konvensiyaları burada: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaties-full-list-signature&CodePays=AZE>.

⁸⁴ İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsi. 'Factsheet on Personal data protection' (Fərdi məlumatların mühafizəsi haqqında məlumat vərəqəsi). Dekabr, 2022. [Onlayn]. Burada:

https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Data_ENG.pdf.

⁸⁵ Copland v. the United Kingdom, 2007 §§ 41-42.

⁸⁶ Wieser and Bicos Beteiligungen GmbH v. Austria, § 45.

⁸⁷ Azerbaijan Internet Watch. 'In Azerbaijan, hasty legislative measures in response to cyber threats, leave protection of personal data on the back burner' (Azərbaycanda kibertəhdidlərə cavab olaraq tələsik qəbul edilmiş qanunvericilik tədbirləri fərdi məlumatların mühafizəsini arxa planda qoyur). 28 noyabr 2022. [Onlayn]. Burada: <https://www.az-netwatch.org/news/in-azerbaijan-hasty-legislative-measures-in-response-to-cyber-threats-leave-protection-of-personal-data-on-the-back-burner/>. Sonuncu dəfə 27 dekabr 2022-ci ildə baxılıb.

⁸⁸ Konvensiyanın 12-ci maddəsi

151-ci maddə bəyan edir ki, Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik sistemində daxil olan normativ hüquqi aktlar ilə (Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və referendumla qəbul edilən aktlar istisna olmaqla) Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı dövlətlərarası müqavilələr arasında ziddiyyət yaranarsa, həmin beynəlxalq müqavilələr tətbiq edilir. Buraya yuxarıda beynəlxalq və regional sazişlər, konvensiyalar və protokollarda beynəlxalq insan hüquqları, o cümlədən məlumatların mühafizəsi və şəxsi həyatın toxunulmazlığı ilə əlaqədar əksini tapan bütün hüquqlar daxildir. Bu hüquqların məhdudlaşdırılmasına gəldikdə, 71-ci maddəyə əsasən, bu hüquqlar bu Konstitusiyada və qanunlarda müəyyən edilmiş əsaslarla, habelə digərlərinin hüquq və azadlıqları ilə məhdudlaşır, bu məhdudlaşdırma dövlət tərəfindən gözlənilən nəticəyə mütənasib olmalıdır və onlar müharibə, hərbi vəziyyət və fəvqəladə vəziyyət elan edilərkən müvəqqəti məhdudlaşdırıla bilər. 71-ci maddə onu da əlavə edir ki, “bu Konstitusiyanın heç bir müddəası insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının ləğvinə yönəldilmiş müddəa kimi təfsir edilə bilməz” və “həyata keçirilməsi məhdudlaşdırılan hüquq və azadlıqlar haqqında əhaliyə qabaqcadan məlumat verilir”. Adətən bu prinsiplərə istisnalar məhkəmə qərarları, hərbi və dövlət sirri haqqında⁸⁹ qanunlarla tənzimlənir. Lakin qanunlara istisnalar bəzən məlumatların daha geniş təfsiri ilə müşayiət olunur. Məsələn, “Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında” qanun hüquq-mühafizə orqanlarına zəruri hesab edildiyi hallarda məhkəmə qərarı olmadan izləmə-nəzarət tədbirləri həyata keçirmək⁹⁰ səlahiyyəti verir. Qanunun tələbinə görə, şəxsi kommunikasiyaların izlənməsi üçün məhkəmə qərarları tələb olunur.⁹¹ Bəzi xəbərlərə görə,⁹² “cinayət istintaqı və ya məhkəmə qərarı olmadığı halda, telekommunikasiya şəbəkələrinin xüsusi qurğularla və iri həcməldə fərdi məlumatlara real vaxt rejimində girişlə təmin edilməsi kimi tədbirlərlə⁹³ fərdi məlumatları məhdudlaşdıran və nəzarət edən milli qanunların mövcudluğuna dair məlumatlar da mövcuddur.⁹⁴ Bununla yanaşı, şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququnun təmin edilməsi və hüquq-mühafizənin səmərəliliyi arasında tarazlığın lazımı səviyyədə qorunub saxlanıldığına nəzarət edən səlahiyyətli orqan yoxdur.

⁸⁹ “Dövlət sirri haqqında” qanun hərbi, xarici siyasət, iqtisadi, kəşfiyyat, əks-kəşfiyyat və əməliyyat-axtarış fəaliyyətləri ilə bağlıdır. O, bu fəaliyyətlərlə əlaqəli məlumatların mühafizəsini tənzimləyir və öz səlahiyyətləri daxilində bütün dövlət orqanlarının bu cür məlumatların mühafizəsinə cavabdeh olduğunu qeyd edir.

⁹⁰ 28 oktyabr 1999-cu il tarixli, 728-IQ nömrəli “Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti” haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu.

⁹¹ BMTİP-in tədqiqatı. “Impact of digital technologies and artificial intelligence on human rights in eastern Europe and Central Asia” (Şərqi Avropa və Mərkəzi Asiyada rəqəmsal texnologiyaların və süni intellektin insan hüquqlarına təsiri). Eimear FARRELL. Sentyabr, 2022.

⁹² Bill Marczak, Claudio Guarnieri, Morgan Marquis-Boire and John Scott-Railton, “Mapping Hacking Team’s ‘Untraceable’ Spyware”, The Citizen Lab, 17 February 2014, Burada: <https://citizenlab.ca/2014/02/mapping-hacking-teams-untraceable-spyware/>.

⁹³ Beynəlxalq insan hüquqları təşkilatları dövlətləri insan hüquqlarını təmin edən hüquqi baza formalaşana qədər bu cür rəqəmsal nəzarət vasitələrinin istifadəsi, satışı və ya ötürülməsinə moratorium tətbiq etməyə çağırır. Bax:

<https://www.amnesty.org/en/documents/doc10/4516/2021/en>.

⁹⁴ Azerbaijan Internet Watch, ‘In Azerbaijan, hasty legislative measures in response to cyber threats, leave protection of personal data on the back burner’ (Azərbaycanda kibertəhdidlərə cavab olaraq tələsik qəbul edilmiş qanunvericilik tədbirləri fərdi məlumatların mühafizəsini arxa planda qoyur), 28 noyabr 2022. [Onlayn]. Burada: <https://www.az-netwatch.org/news/in-azerbaijan-hasty-legislative-measures-in-response-to-cyber-threats-leave-protection-of-personal-data-on-the-back-burner/>. Sonuncu dəfə 28 dekabr 2022-ci ildə baxılıb.

İnsan Hüquqları Şurası qarşısında 2022-ci ilin iyun ayında bəyan edildiyi kimi,⁹⁵ Hökumət və Ombudsman Aparatı tərəfindən artıq bu istiqamətdə səylər göstərilir. Hökumət “Azərbaycanın beynəlxalq öhdəliklərinə uyğun olaraq qanunvericilik və institusional bazaların beynəlxalq insan hüquqları standartlarına daha da uyğunlaşdırılması və müvafiq qurumların islahatlar aparmaq potensialının artırılması üzrə işi davam etdirməyi öhdəsinə götürdü (...).⁹⁶

Bu, digər məsələlərlə yanaşı, İAHM sisteminin effektivliyinin yaxşılaşdırılmasını (...), məlumatların mühafizəsi və süni intellektin tətbiq sahələri üzərində işin aparılmasını tələb edir (...). Bu baxımdan, jurnalistlərə həm oflayn, həm də onlayn mühitdə şəxsi həyatın toxunulmazlığı üzrə hazırlıq keçirilib. Bu cür işlər davam etməlidir.

Avropa Şurasının qanunvericiliyinə və Məlumatların Mühafizəsi üzrə Ümumi Qaydalara uyğun olaraq, fərdi məlumatların mühafizəsinin prinsiplərinə əhəmiyyət verilsə də, mövcud olan bəzi fərqlər şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququnu, fərdi məlumatların mühafizəsi və insan hüquqlarının müdafiəsini təhlükə altına alır. Bunlardan müstəqil nəzarət orqanının olmaması və sektorlar üzrə qanunlardakı boşluqlar⁹⁷ şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququ və məlumatların mühafizəsinə qarşı bənzər risklərin qalmasına səbəb olur.

Media: 2022-ci ilin fevral ayında yeni “Media haqqında” qanunun⁹⁸ qəbulundan sonra məlumatların mühafizəsi baxımından, yuxarıda qeyd olunan boşluqlar böyük narahatlıq doğurur. Yeni qanunda, planlaşdırılan Media Reyestrini idarə edəcək yeni media agentliyinin - Medianın İnkişafı Agentliyinin (MİA) yaradılması nəzərdə tutulur.⁹⁹ Elektron məlumatlar bazasında jurnalistlər və media subyektləri ilə bağlı toplanmış məlumatlar, məsələn, fərdi məlumatlar, təhsil, cinayət məhkumluğu, iş təcrübəsi və s. mərkəzləşdirilmiş qaydada yerləşdiriləcək. MİA-ya həmçinin dövlət və kommersiya sirlərini qorumaq üçün tədbirlər görmək və məhdudlaşdırıcı xarakterli İnzibati Xətalər Məcəlləsinin pozuntusu halı aşkar etdikdə müvafiq səlahiyyətli orqana məlumat vermək səlahiyyəti verilib.¹⁰⁰

Telekommunikasiya: Telekommunikasiya və mobil operatorlar spesifik tələblər səbəbilə, məlumatların mühafizəsi ilə bağlı müəyyən risklər yaradır. Bura aşağıdakılar daxildir: açıq kateqoriyalı məlumatların qabaqcadan razılıq olmadan ötürülməsi; xidmət təminatçıları fərdlərə könüllü şəkildə çıxmağa imkan verən qeydiyyat sistemi qurduqda elektron marketing üçün rəsmi razılığın tələb olunmaması; kukilərdən istifadəni tənzimləyən qaydanın olmaması - yəni, kukilər fərdin şəxsiyyətini eyniləşdirmədən yer məlumatlarına əsaslanırsa, onlar yəqin ki, “Məlumatların mühafizəsi haqqında” Qanunun əhatə dairəsinə düşməyəcək.

⁹⁵ İnsan Hüquqları Şurasının rəqəmsal dövrdə şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququ haqqında 48/4 sayılı Qətnaməsinə dair Azərbaycandan müşahidələr. 7 iyun 2022. Burada:

<https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/issues/digitalage/reportprivindigage2022/submissions/2022-09-06/CFI-RTP-Azerbaijan.pdf>.

⁹⁶ Eyni mənbə.

⁹⁷ Bax: aşağıda kibertəhlükəsizlik, telekommunikasiya və media haqqında qanunlar.

⁹⁸ Daha ətraflı məlumat üçün bax: CDL-AD (2022) 009-e. Azərbaycan - Venesiya Komissiyasının və Avropa Şurasının İnsan Hüquqları və Qanunun Aliliyi Baş Direktorluğunun “Media haqqında” qanuna dair Birgə Rəyi. Venesiya Komissiyasının 131-ci plenar sessiyasında qəbul edilib (Venesiya, 17-18 iyun 2022-ci il).

⁹⁹ 73-76-cı maddələr.

¹⁰⁰ İnternet azadlığı hesabatı (2022).

Fərdi məlumatların ötürülməsi və satışı ilə əlaqədar, bildirilir ki, telekommunikasiya operatorlarına və provayderlərə “Reklam haqqında” qanun¹⁰¹ tərəfindən reklamlar göndərmək imkanı verildikdə yalnız abunəçi ilə bağlanmış yazılı müqavilədə reklamın göndərilməsi razılaşdırıldığı halda,¹⁰² SIM kart istifadəçilərinin fərdi məlumatları onların razılığı olmadan kommersiya məqsədləri üçün paylaşılır və ya satılır. Məlumatların ötürülməsi həmçinin “Fərdi məlumatlar haqqında” qanunun 9.10-cu maddəsi və Nazirlər Kabinetinin “Korporativ informasiya sistemlərində toplanmış və işlənən fərdi məlumatların ödənişli əsaslarla üçüncü şəxslərə verilməsi Qaydası”nın təsdiq edilməsi haqqında 2 mart 2011-ci il tarixli qərarı ilə tənzimlənir.¹⁰³ Məsələ ondan ibarətdir ki, “operator və provayderlərlə üçüncü şəxslər arasında fərdi məlumatların satışı barədə müqavilələr fərdi məlumat sahiblərinə (fərdi məlumatları ötürülmüş şəxslər) təqdim olunmur və ya dərc olunmur. Bu səbəbdən, fərdlər satılmış məlumatlarının miqyası və onların fərdi məlumatlarından istifadənin digər xüsusiyyətləri barədə məlumatsız qalır (...). Reklam şirkətləri və mobil operatorlar arasındakı müqavilələr ictimaiyyətə açıqlanmadığından, mobil operatorların üçüncü şəxslərə abunəçilərə reklam SMS-ləri göndərmək üçün icazəni necə verdiyi aydın deyil. Operatorların abunəçilərin fərdi məlumatlarını ünvanlı reklamların satışı üçün istifadə etdiyini bilən abunəçilər bu müqavilələrin onların telefon nömrələrini üçüncü şəxslərə ötürüb-ötürmədiyini bilmir. Yaxud, mobil operatorların məhz hansı abunəçilərə reklam SMS-ləri göndəriləcəyini müəyyən etmək üçün hansı konkret fərdi məlumatlardan istifadə olunduğu bilinmir”.¹⁰⁴

Azərbaycanda 10 milyon mobil telefon abunəçisinin,¹⁰⁵ üç əsas mobil operatorun olduğunu,¹⁰⁶ “Telekommunikasiya haqqında” qanunda onlar üçün eyni müqavilə şərtlərinin müəyyən olduğunu nəzərə aldıqda, 10 milyon istifadəçinin məlumatlarla bağlı hüquqlarının beynəlxalq standartlara, o cümlədən məlumat subyektinin azad, konkret, məlumatlı və birmənalı razılığı prinsipləri,¹⁰⁷ eləcə də məlumatların toplanmasının, istifadəsinin, təkrar istifadəsinin, bölüşülməsinin və satışının məqsədinin göstərilməsi¹⁰⁸ prinsiplərinə tam uyğun olaraq müdafiə olunmaması ehtimalı var.

¹⁰¹ 15 may 2015-ci il tarixli, 1281-IVQ nömrəli “Reklam haqqında” Qanun.

¹⁰² Azerbaijan Internet Watch. ‘In Azerbaijan, hasty legislative measures in response to cyber threats, leave protection of personal data on the back burner’ (Azərbaycanda kibertəhdidlərə cavab olaraq tələsik qəbul edilmiş qanunvericilik tədbirləri fərdi məlumatların mühafizəsini arxa planda qoyur). 28 noyabr 2022. [Onlayn]. Burada: <https://www.az-netwatch.org/news/in-azerbaijan-hasty-legislative-measures-in-response-to-cyber-threats-leave-protection-of-personal-data-on-the-back-burner/>. Sonuncu dəfə 15 dekabr 2022-ci ildə baxılıb.

¹⁰³ Eyni mənbə.

¹⁰⁴ Eyni mənbə.

¹⁰⁵ <https://www.ceicdata.com/en/indicator/azerbaijan/number-of-subscriber-mobile>.

¹⁰⁶ AzerCell MMC, Bakcell MMC və Azerfon MMC.

¹⁰⁷ Bax: A/77/196, A/HRC/49/55.

¹⁰⁸ Bax: Nazirlər Komitəsinin üzv dövlətlərə telefon xidmətlərinə xüsusi istinad etməklə, telekommunikasiya xidmətləri sahəsində fərdi məlumatların mühafizəsi üzrə R (95) 4 nömrəli tövsiyəsi. [Onlayn]. 5 fevral 1995. Burada: <https://rm.coe.int/cmrec-95-4-on-the-protection-of-personal-data-in-teh-area-of-telecommu/1680a43b61>. Sonuncu dəfə 15 dekabr 2022-ci ildə baxılıb.

Bundan əlavə, bu məlumatlar süni intellekt sistemləri ilə istifadə edildikdə, profil çıxarma, sosial davranış reytinginin hazırlanması riskləri də ola bilər. Bununla əlaqədar, Azərbaycanın İnsan Hüquqları Müvəkkili mobil operatorların istifadəçilərin fərdi məlumatlarını onların məlumatı və razılığı olmadan yaydığı telekommunikasiya sektorunda məlumatların mühafizəsi sahəsində ciddi problemlərlə bağlı narahatlığını ifadə edib.¹⁰⁹

Bundan əlavə, mobil operatorlar böyük həcmdə həssas informasiya və məlumatlar təmin edərək RİNN-dən¹¹⁰ lisenziya almaq üçün müraciət etməlidir. Qeydiyyat prosesi şəffaflığın olmaması baxımından narahatlıqlar doğurur. Bura həm məlumatların qeyri-adekvat saxlanması, həm də qeydiyyat prosesinin özü daxildir. Müştərilərdən də “Telekommunikasiya haqqında” qanunun 40-cı maddəsinə əsasən böyük həcmdə fərdi məlumatlar təmin etmək tələb olunur. Onların fərdi məlumatları RİNN-in tabeliyində “AzinTelekom” tərəfindən vahid məlumatlar bazasında saxlanılır.

Kibertəhlükəsizlik: Narahatlıq doğuran məsələlər və risklərin olduğu daha bir mühüm sahə kiberhücumlardır. Onlar hazırda dünyada ən böyük sürətlə artan cinayətlərdir. Dünyada kiberhücumların tezliyi 4 dəfəyə yaxın artıb. Əvvəllər, şəbəkə təhlükələri hər 40 saniyədən bir qeyd alınırırsa, indi artıq hər 11 saniyədən bir qeyd alınır və bu, hər bir sektoru narahat edir və dövlət orqanları, onlayn xidmət təminatçıları və ümumi ictimaiyyət kibertəhdidlərə ən çox məruz qalan qruplardır.¹¹¹ Avropa İttifaqının Kibertəhlükəsizlik Agentliyinə (ENISA) görə, ən mühüm 10 yeni təhlükə aşağıdakılardır:¹¹² təchizat zəncirinə zərər vurulması, proqram təminatlarından asılılıq, təkmil dezinformasiya kampaniyaları, rəqəmsal nəzarət və avtoritarlığın artması/şəxsi həyatın toxunulmazlığının pozulması, kiber-fiziki ekosistemlərdə insan xətası və köhnəmiş sistemlərin istismarı, “ağıllı” qurğuların məlumatları ilə əlaqədar artan ünvanlı hücumlar, təkmil hibrid təhlükələrin artması, kosmik əsaslı infrastruktur və obyektlərin təhlili və onlara nəzarətin olmaması, sərhədlərarası İKT və süni intellektdən sui-istifadə. Bu gün ən çox yayılan iki kiber-hücum növü məlumatları və ya faylları girov götürərək pul tələb etmə proqramları (ransomware) və paylanmış xidmətdən imtina hücumlarıdır (DDoS).¹¹³

¹⁰⁹ Azerbaijan Internet Watch. 'In Azerbaijan, hasty legislative measures in response to cyber threats, leave protection of personal data on the back burner' (Azərbaycanda kibertəhdidlərə cavab olaraq tələsik qəbul edilmiş qanunvericilik tədbirləri fərdi məlumatların mühafizəsini arxa planda qoyur). 28 noyabr 2022. [Onlayn]. Burada: <https://www.az-netwatch.org/news/in-azerbaijan-hasty-legislative-measures-in-response-to-cyber-threats-leave-protection-of-personal-data-on-the-back-burner/>. Sonuncu dəfə 15 dekabr 2022-ci ildə baxılıb.

¹¹⁰ 2021-ci ildə NRTN-nin adı dəyişdirilərək Rəqəmsal İnkişaf və Nəqliyyat Nazirliyi olmuşdur.

¹¹¹ Eyni mənbə.

¹¹² ENISA Threat Landscape 2022 Report. Burada: <https://www.enisa.europa.eu/publications/enisa-threat-landscape-2022>.

¹¹³ Kiberhücumlar, həmçinin, siyasi iğtişələr, münaqişələr və müharibələr zamanı baş verir və vətəndaşlar, ictimai subyektlər, humanitar subyektlər və həssas qruplar üçün məlumatların mühafizəsi, şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququ və insan hüquqları üçün daha böyük risklər yaradır. Dövlət və qeyri-dövlət subyektlər tərəfindən aparılan kiber/hibrid müharibələr münaqişələr vaxtı beynəlxalq humanitar hüquqa, dinc vaxtlarda isə beynəlxalq hüquqa, insan hüquqları hüququna və milli kibertəhlükəsizlik qanunvericiliyinə tabedir.

Beynəlxalq təhlükəsizlik kontekstində dövlətin kibermühitdə məsuliyyətli davranışını təşviq etmək üçün güclü beynəlxalq standartların mövcudluğu Hökumət Ekspertləri Qrupunun 2013, 2015 və 2019-cu il hesabatlarında,¹¹⁴ eləcə də BMT-nin 73/266 sayılı Qətnaməsində vurğulanmışdır. 73/266 sayılı Qətnamə “informasiya texnologiyalarından cinayət xarakterli sui-istifadə ilə mübarizədə Dövlətlər arasında əlaqələndirmə və əməkdaşlığın gücləndirilməsi zərurətini vurğulayır, informasiya və kommunikasiya texnologiyalarından (...) istifadə zamanı insan hüquqları və əsas azadlıqlara hörmətin vacibliyini vurğulayır və təsdiq edir ki, sülh və sabilliyin qorunub saxlanmasına və açıq, təhlükəsiz, sabit, əlçatan və dinc informasiya və kommunikasiya texnologiyaları mühitinin təşviqinə beynəlxalq hüquq, xüsusilə BMT-nin Nizamnaməsi şamil olunur, informasiya və kommunikasiya texnologiyalarından istifadə zamanı Dövlətin məsuliyyətli davranışı ilə bağlı könüllü və hüquqi öhdəlik yaratmayan normalar, qaydalar və prinsiplər beynəlxalq sülh, təhlükəsizlik və sabitliyə qarşı riskləri azalda bilər və bu texnologiyaların özünəməxsus xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq, zaman keçdikcə əlavə normalar hazırlana bilər”. Süni intellekt və yeni texnologiyalardan istifadənin artan əhəmiyyəti və təhlükəsiz global rəqəmsal mühitə olan tələbat daha da aktuallaşaraq, 80 dövlət, 700-dən artıq şirkət və 350 vətəndaş cəmiyyəti təşkilatı tərəfindən imzalanmış “Kibermühitdə inam və təhlükəsizlik üçün Paris Çağırışı”nın¹¹⁵ ərsəyə gəlməsinə gətirib çıxardı. Paris Çağırışının 9 prinsipindən biri olan fərdlərin və infrastrukturun müdafiəsi prinsipi fərdlərə və kritik infraqururə əhəmiyyətli dərəcədə, ayrı-seçkilik qoymadan sistemli zərər vuran pisinyyətli kiber fəaliyyətlərin qarşısının alınmasını və zərərin aradan qaldırılmasını ehtiva edir. Digər prinsip - bütün mövcudluq dövründə təhlükəsizlik prinsipi mövcudluq dövrü ərzində rəqəmsal proseslərin, məhsulların və xidmətlərin və onların təchizat zəncirlərinin gücləndirilməsini nəzərdə tutur. Onların hər ikisi şəxsi həyatın toxunulmazlığı və fərdi məlumatların mühafizəsi hüququnu nəzərdə tutur.

Regional səviyyədə,¹¹⁶ Budapeşt Konvensiyası¹¹⁷ və Avropa İttifaqının Şəbəkə və İnformasiya Təhlükəsizliyi üzrə Direktivləri (NIS¹¹⁸ və NIS2¹¹⁹) mövcuddur. NIS2 Direktivi təhlükəsizlik tələblərini gücləndirməklə, təchizat zəncirlərinin təhlükəsizliyini təmin etməklə, hesabat öhdəliklərini sadələşdirməklə və daha sərt nəzarət tədbirlərini və daha sərt icra tələblərini, o cümlədən Aİ daxilində harmonlaşdırılmış sanksiyaları tətbiq etməklə süni intellekt, yeni texnologiyalar və rəqəmsal transformasiya ilə əlaqədar artan kibertəhdidlərə cavab vermək məqsədi daşıyır.¹²⁰

¹¹⁴ Bax: A/65/201, A/68/98*, A/70/174 and A/76/135.

¹¹⁵ Bax: <https://pariscall.international/en/>.

¹¹⁶ Bax: Nazirlər Komitəsinin “Cinayət işləri üzrə qarşılıqlı hüquqi yardım haqqında Avropa Konvensiyası”nın telekommunikasiya vasitələrinin izlənməsi üzrə sorğu məktublarına münasibətdə praktiki tətbiqinə dair R (85) 10 nömrəli Təvsiyələri; Müəllif hüququ və əlaqəli hüquqların pozulmasına dair R (88) 2 nömrəli Təvsiyələri; Polis sektorunda fərdi məlumatlardan istifadəni tənzimləyən R (87) 15 nömrəli Təvsiyələri; Telefon xidmətlərinə xüsusi vurğu ilə telekommunikasiya xidmətləri sahəsində fərdi məlumatların mühafizəsinə dair R (95) 4 nömrəli Təvsiyələri; Müəyyən kompüter cinayətlərinin tərifi ilə bağlı milli qanunvericilik aktları üçün qaydalar təmin edən, kompüterlə əlaqəli cinayətlərə dair R (89) 9 nömrəli Təvsiyələri; Cinayət-prosessual qanunvericiliyin informasiya texnologiyası ilə bağlı problemlərinə dair R (95) 13 nömrəli Təvsiyələri.

¹¹⁷ Kibercinayətkarlıq haqqında Konvensiya (ETS 185). Burada: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treaty-num=185>.

¹¹⁸ Avropa Parlamentinin və Şuranın Avropa İttifaqının Kibertəhlükəsizlik Agentliyinə haqqında (ENISA) və informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının kibertəhlükəsizliyinin sertifikatlaşdırılması və (EU) 526/2013 nömrəli Reqlamentin (Kibertəhlükəsizlik Aktı) ləğvi haqqında (EU) 2019/881 nömrəli Reqlamenti.

¹¹⁹ Bax: [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/fr/document/EPRS_BRI\(2021\)689333](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/fr/document/EPRS_BRI(2021)689333).

¹²⁰ European Parliament Briefing. 'The NIS2 Directive: A high common level of cybersecurity in the EU'. 16 iyun 2022. [Onlayn]. Burada: [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/fr/document/EPRS_BRI\(2021\)689333](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/fr/document/EPRS_BRI(2021)689333).

İstehlakçılar səviyyəsində, AI-nin gələcək Kiberdayanıqlıq Aktı (CRA)¹²¹ nəzərdə tutulan və planlaşdırılan istifadə təyinatı ilə əlaqədar məlumatların birbaşa və ya dolayı olaraq cihaz və ya şəbəkəyə qoşulmasını ehtiva edən rəqəmsal elementlərə malik bütün məhsullara kibertəhlükəsizlik öhdəlikləri tətbiq etməyi hədəfləyir. Təklif “layihələndirmədə kibertəhlükəsizlik” və “standart olaraq kibertəhlükəsizlik” yanaşmalarını təqdim edir, məhsulların bütün mövcudluq dövrü üçün ehtiyatlılıq öhdəliyini tətbiq edir,¹²² habelə hesabatvermə mexanizmini təqdim edir. Bu sektoral qanunvericiliyin məqsədi bazara yerləşdirilən rəqəmsal məhsulların daha az çatışmazlıqları olmasını təmin etməklə, təhlükəsiz rəqəmsal məhsulların yaradılmasına şərait yaratmaqdır. Bu qaydalar AI-nin 2020-2025-ci illər üçün kibertəhlükəsizlik strategiyasının bir hissəsi olmaqla, Avropa Məlumatların Mühafizəsi üzrə Nəzarət Orqanının (EDPS) rəyini yerinə yetirir. Bu rəyə görə, məlumatların mühafizəsi rəqəmsal elementləri olan məhsulların “ayrılmaz kibertəhlükəsizlik tələbidir”. Son 10 il ərzində Azərbaycan da eyni dərəcədə kiberhücumlara məruz qalıb. 2022-ci ilin yayında¹²³ irimiqyaslı kibertəhdidlər və kiberhücumlar dalğası müşahidə olundu. Azərbaycan Respublikasının Rəqəmsal İnkişaf və Nəqliyyat Nazirliyi yanında Elektron Təhlükəsizlik Xidməti potensial kiberhücumlar barədə xəbərdarlıq etdi və internet informasiya ehtiyatlarının sahiblərinə təhlükəsizlik tədbirlərini gücləndirməyi, daimi olaraq resurslarının monitorinqini həyata keçirməyi və zəruri olmadığı hallarda xaricdən gələn müraciətləri müvəqqəti olaraq məhdudlaşdırmağı tövsiyə etdi. DDoS tipli bu hücumların əsas məqsədinin informasiya ehtiyatları vasitəsilə təqdim olunan xidmətlərin əlçatanlığını məhdudlaşdırmaq olduğu bildirildi.¹²⁴ Kompüter İnsidentlərinə qarşı Mübarizə Mərkəzinə (CERT) görə, 2022-ci ilin 1-ci yarısında kompüter təhlükəsizliyinə dair müraciətlərin sayı 3 milyona bərabər olub və informasiya təhlükəsizliyinin auditi əsasında müvafiq strukturlara 204 məlumat göndərilib.¹²⁵

Lakin Beynəlxalq Telekomunikasiya İttifaqının 2021-ci il üzrə Kibertəhlükəsizlik İndeksində əsasən¹²⁶ Azərbaycan 194 ölkə arasında 40-cı yerdə qərarlaşıb. Bu indeks ölkələrin kibertəhlükəsizliyə və onun geniş sahəsinə nə dərəcədə diqqət yetirdiyini ölçür.

¹²¹ European Parliament Briefing. 'The NIS2 Directive A high common level of cybersecurity in the EU'. 2022-ci ilin iyun ayı [Onlayn]. Burada:

[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/689333/EPRS_BRI\(2021\)689333_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/689333/EPRS_BRI(2021)689333_EN.pdf).

¹²² Eyni mənbə.

¹²³ İnzibati dövlət orqanları, taksi xidmətləri, banklar, KİV və müxtəlif xidmət sahələri. Bu irimiqyaslı hücum dalğaları vətəndaşların fərdi məlumatlarının olduğu dövlət məlumat bazalarını qırmağa yönəlib və təqribi hesablamalara görə 40 milyon informasiya ələ keçirilib. Regionda digər ölkələrdə, məsələn, Albaniyada bənzər hücumlar olduğu məlumdur.

¹²⁴ AZERNEWS. 'Electronic security service warns about possible cyber-attacks in Azerbaijan' (Elektron təhlükəsizlik xidməti Azərbaycanda mümkün kiber-hücumlar barədə xəbərdarlıq edir). Vüqar Xəlilov. 10 avqust 2022. [Onlayn]. Burada: <https://www.azernews.az/nation/197861.html>. *Sonuncu dəfə 15 dekabr 2022-ci ildə baxılıb.*

¹²⁵ AZERNEWS. 'Azerbaijan divulges number of cyber threats in national segment of Internet in 1H2022' (Azərbaycan 2022-ci ilin I yarısında internetin milli segmentindəki kibertəhdidlərin sayını açıqlayır). 18 iyul 2022. [Onlayn]. Burada: <https://www.azernews.az/business/196855.html>. *Sonuncu dəfə 27 dekabr 2022-ci ildə baxılıb.*

¹²⁶ Beynəlxalq Telekomunikasiya İttifaqının Qlobal Kibertəhlükəsizlik İndeksi (GCI). 2021-ci il. [Onlayn]. Burada: <https://www.itu.int/en/publications/ITU-D/Pages/publications.aspx?lang=en&media=electronic&parent=D-STR-GCI.01-2021>.

Ölkənin reytingdə bu cür mövqe tutmasının bəzi əsas səbəbləri və boşluqlar “EU4Digital” proqramının “Şərq Tərəfdaşlığı ölkələri üçün kibertəhlükəsizliklə bağlı Təlimatlar”ında hərtərəfli izah olunur. Bunlardan bəziləri aşağıdakılardır:¹²⁷ milli kibertəhlükəsizlik strategiyasının olmaması; NIS direktivində müəyyən edilmiş tədbirlərin tətbiq edilməməsi; milli qanunvericilikdə boşluqlar, məsələn, “NIS Direktivinin tətbiq dairəsinə düşən əsas xidmətlərin operatorları müəyyən edilməyib”; kiber risklərin milli səviyyədə qiymətləndirilməsi üçün xüsusi metodologiyanın olmaması (lakin Azərbaycanda kibertəhdidlərin müəyyənləşdirilməsi və təhlili milli səviyyədə aparılan ümumi risk qiymətləndirməsinin tərkib hissəsidir); kibertəhlükəsizlik insidentləri barədə CERT-ə məlumat vermək öhdəliyinin olmaması. Hesabatda yekun olaraq qeyd olunur ki, Azərbaycanda “əsas çətinliklər kibertəhlükəsizlik sahəsində kifayət qədər maliyyələşmə, ixtisaslı kadrlar və resursların olmaması və milli səlahiyyətli orqanların kibertəhlükəsizlik məsələlərinə kifayət qədər diqqət yetirməməsidir. Növbəti addımlar (...) CERT daxilində təhlükəsizlik əməliyyatları mərkəzinin yaradılması, fərdi məlumatlarla bağlı qanunvericiliyin GDPR ilə uzlaşdırılması, kritik informasiya infrastrukturuna dair qanunvericiliyin formalaşdırılmasıdır.”¹²⁸

Həmin kontekstdə, hökumət “2020-2025-ci illər üçün informasiya təhlükəsizliyi və kibertəhlükəsizlik üzrə Milli Strategiya”nın hazırlandığını elan etdi. Bununla yanaşı, “Kritik informasiya infrastrukturunun təhlükəsizliyinin təmin edilməsi sahəsində bəzi tədbirlər haqqında” Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin Fərmanı¹²⁹ Dövlət Təhlükəsizlik Xidmətinə kritik informasiya infrastrukturunun təhlükəsizliyini təmin etmək, o cümlədən kibertəhdidlərlə mübarizə aparmaq səlahiyyəti verdi.

“İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında” Qanunda (2022-ci ilin iyun ayı) kritik informasiya infrastrukturunun təhlükəsizliyi, kiberhücumlar və kibertəhdidlər kimi yeni anlayışlar təqdim olundu. İnzibati Xətalər Məcəlləsinə dəyişiklik edilərək, məsuliyyətlər ehtiva edən müddəalar daxil edildi.¹³⁰ Kritik informasiya infrastrukturunun təhlükəsizliyinə dair yeni qanun layihələri 2022-ci ilin oktyabr ayında elan edildi.¹³¹ Bu qanunla dövlətin yeni tələbləri müəyyən ediləcək. “Məlumatların Mühafizəsi üzrə Ümumi Qaydalarda əksini tapan Avropa standartları əsasında (...) fərdi məlumatların mühafizəsini təmin edən qanun layihəsi hazırlanıb”.¹³²

¹²⁷ EU4Digital Report. 'Cybersecurity guidelines for the Eastern Partner countries' (Şərq Tərəfdaşlığı ölkələri üçün kibertəhlükəsizliklə bağlı rəhbər qaydalar). 2020-ci ilin iyun ayı Burada: <https://eufordigital.eu/wp-content/uploads/2020/10/Cybersecurity-guidelines-for-the-Eastern-Partner-countries.pdf>.

¹²⁸ Eyni mənbə.

¹²⁹ Aprel 2021.

¹³⁰ Bax: 371-1 və 602-3-cü maddələr.

¹³¹ AZERNEWS. 'Azerbaijan developing new draft laws on critical information security' (Azərbaycan kritik informasiya təhlükəsizliyinə dair yeni qanun layihələri hazırlayır). 4 oktyabr 2022 Səbinə Məmmədli. [Onlayn]. Burada: <https://www.azernews.az/business/200283.html>. Sonuncu dəfə 27 dekabr 2022-ci ildə baxılıb.

¹³² AZERNEWS. 'Azerbaijan applying effective measures to ensure population's protection from cyber attacks' (Azərbaycan əhalinin kiber-hücumlardan qorunmasını təmin etmək üçün effektiv tədbirlər tətbiq edir). 21 sentyabr 2022. Ayya LMAHAMAD. [Onlayn]. Burada: <https://www.azernews.az/business/199707.html>. Sonuncu dəfə 27 dekabr 2022-ci ildə baxılıb.

NƏTİCƏ

Azərbaycanda fərdi məlumatların mühafizəsi prinsiplərinə diqqət yetirilir, beynəlxalq öhdəliklərin yerinə yetirilməsi və standartların təmin edilməsi istiqamətində tədbirlər görülür.¹³³ Bura məsələn, İnsan Hüquqları Şurasının “Rəqəmsal dövrdə şəxsi həyatın toxunulmazlığı haqqında” 48/4 nömrəli Qətnaməsi,¹³⁴ Avropa Şurasının qanunvericiliyi və Məlumatların Mühafizəsi üzrə Ümumi Qaydalar (GDPR) daxildir. Buna baxmayaraq, şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququ, fərdi məlumatların mühafizəsi və insan hüquqlarına qarşı təhlükə yaradan mühüm uyğunsuzluqlar hələ də mövcuddur. Nəticə etibarilə, fərdi məlumatlar və məlumatların mühafizəsinə dair mövcud milli qanunvericilik fərdlər üçün onların şəxsi məlumatlarının müxtəlif dövlət və ya özəl subyektlər tərəfindən özbaşına istifadəsi, təkrar istifadəsi, ötürülməsi və satışından optimal səviyyədə müdafiəni təmin etməyə bilər.

¹³³ Azərbaycan Respublikasının İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkili. Azərbaycan Respublikasında insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinin səmərəliliyini artırmaq sahəsində Milli Fəaliyyət Proqramı [Onlayn]. Burada: <https://ombudsman.az/upload/editor/files/NPAAzerbaijan.pdf>. Sonuncu dəfə 23 dekabr 2022-ci ildə baxılıb.

¹³⁴ İnsan Hüquqları Şurasının rəqəmsal dövrdə şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququ haqqında 48/4 sayılı Qətnaməsinə dair Azərbaycanlı müşahidələr. 7 iyun 2022. Burada: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/issues/digitalage/reportprivindiga2022/submissions/2022-09-06/CFI-RTP-Azerbaijan.pdf>.

TÖVSIYƏLƏR

Bu kontekstdə, aşağıdakı tövsiyələr verilə bilər.

1. Milli məlumat idarəçiliyi siyasəti/çərçivəsinə dair tövsiyələr:

Fərdi məlumatların toplanmasını, istifadəsini, təkrar istifadəsini, saxlanılmasını və paylaşılmasını məhdudlaşdıraraq, yalnız qəti şəkildə zəruri olan, mütənasib və qanunauyğun həddə qədər icazə vermək üçün milli məlumat idarəçiliyi siyasəti/çərçivəsi yaratmaq. Bu siyasət/çərçivə bütün beynəlxalq və regional öhdəlik və standartlarla uzlaşmalı, insan hüquqlarına əsaslanan yanaşmaya və insan mərkəzli layihələndirmə yanaşmasına əsaslanmalıdır. Bununla yanaşı, data-mərkəzlərin və məlumatlardan istifadənin ətraf mühitə təsirini tənzimləmək üçün siyasətə/çərçivəyə müvafiq tədbirlər daxil etmək, bununla “yaşıl” təcrübələri və texnologiyaları təşviq etmək, habelə onu sektorlar üçün spesifik tədbir və şərtlərlə tamamlamaq, ehtiyaclar və risklər üzrə qiymətləndirmələri, insan hüquqlarına əsaslanan yanaşma və insan mərkəzli layihələndirmə yanaşmasını və mütənasiblik sınağını inteqrə etmək, eyni zamanda xidmətlərin istifadəsinin asanlıqını, asan çıxış imkanını, etibarlılığını, effektivliyini və inam aşılmasını təmin etmək üçün istifadəçilər və vətəndaşlarla işləmək.

2. Etik meyarlara uyğun, məsuliyyətli və insan hüquqlarına əsaslanan süni intellekt ekosistemi üçün Milli Süni İntellekt Strategiyasına dair tövsiyələr:

UNESCO-nun “Süni intellektin etik aspektlərinə dair Tövsiyələr”i, beynəlxalq və regional qanunlar və standartlarla uzlaşan Milli Süni İntellekt Strategiyası hazırlamaq, süni intellektin bütün mövcudluq dövrünə hamılıqla qəbul edilən dəyər və prinsipləri, o cümlədən insan hüquqlarına əsaslanan yanaşma və insan mərkəzli layihələndirmə yanaşmasını, ehtiyaclar və risklər üzrə qiymətləndirmələri (o cümlədən ətraf mühitə təsiri), sınaqların aparılmasını, insan nəzarətini və hesabatlılığı inteqrə etmək. Bundan əlavə, Hökumət-Vətəndaş Cəmiyyəti Dialoqu Platforması və Ombudsman Aparatı ilə əməkdaşlıq etməklə iştirakçılıq yanaşmasını, milli məlumat idarəçiliyi siyasəti/qaydalarını gücləndirmək, süni intellektin və yeni texnologiyaların məlumatların mühafizəsinə və insan hüquqlarına təsirini və mümkün nəticələrini monitorinq etmək.

3. Milli statistika və daha yaxşı məlumatlar üçün qiymətləndirməyə dair tövsiyələr:

Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi tərəfindən məlumatların toplanması sahəsində göstərilən səyləri dəstəkləməyə davam etmək, statistik məqsədlər üçün beynəlxalq səviyyədə razılaşdırılmış standartların və qlobal indekslərin istifadəsini və icrasını stimullaşdırmaq, milli səylərə dəstək göstərmək və beynəlxalq və regional əməkdaşlıq və məlumat idarəçiliyini təkmilləşdirmək. Beynəlxalq səviyyədə qəbul edilən alətlərdən istifadə edərək, gender, insan hüquqları və Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinin (DİM-lər) digər spesifik hədəfləri ilə əlaqəli məlumatların dezaqreqasiyasına xüsusi diqqət yetirmək. Süni intellekt sistemlərinin bütün DİM hədəflərinə münasibətdə real təsirini qiymətləndirmək.

4. Məlumatların təhlükəsizliyinin təmini üçün məlumatların mühafizəsinə cavabdeh müstəqil milli nəzarət orqanının yaradılmasına dair tövsiyələr:

İstifadəçiləri və ümumi ictimaiyyəti məlumatlandırmaq və qorumaq, dövlət və özəl orqanlara insan mərkəzli yanaşma və layihələndirmədə şəxsi həyatın toxunulmazlığının prioritetləşdirilməsi barədə məsləhət vermək, məlumatların mühafizəsi məsələləri üzrə hesabat vermək və pozuntu hallarına görə cəzaların icrasını təmin etmək üçün müstəqil qurum qismində məlumatların mühafizəsinə cavabdeh milli nəzarət orqanı yaratmaq.

5. Telekommunikasiyaya dair tövsiyələr:

5.1 Lisenziyalaşdırma tələblərini açıqlamaqla və məlumat idarəçiliyi siyasəti hazırlamaqla, telekommunikasiya şirkətləri üçün qeydiyyat prosesində şəffaflığı artırmaq.

5.2. Reklamlara könüllü qoşulma sistemində keçərək bunun üçün aydın razılığın alınmasını təmin etmək və müqaviləyə və ya güzəştlərə təsir etmədən reklamlardan könüllü imtina imkanını təmin etmək.

5.3. Telekommunikasiya operatorlarının üzərinə öz məxfilik siyasətlərini hazırlamaq və ictimaiyyətə açıqlamaq öhdəliyi qoymaq.

6. Kiberhücumlara dair tövsiyələr:

6.1 Beynəlxalq və regional hüquqi alətlərə, standartlara və qabaqcıl təcrübələrə uyğun olaraq Kibertəhlükəsizlik Strategiyası və kibertəhlükəsizliyə dair qanunların hazırlanması istiqamətində səyləri davam etdirmək.

6.2. Dövlət və özəl rəqəmsal xidmət təminatçıları tərəfindən kibertəhlükəsizliklə bağlı tələblərin yerinə yetirilməsinə nəzarət etmək üçün kibertəhlükəsizlik/informasiya təhlükəsizliyi sahəsində müstəqil səlahiyyətli orqan yaratmaq.

6.3. Fərdi məlumatların mühafizəsini fundamental kibertəhlükəsizlik tələbi kimi müəyyən edərək, bütün sektor və məhsullarda "layihələndirmədə məlumatların mühafizəsi" və "standart olaraq məlumatların mühafizəsi" prinsiplərini tətbiq etmək.

“Azərbaycanda məlumatların mühafizəsinə dair Hesabat”ın müzakirəsi üzrə verilən Təkliflər

- Fərdi məlumatların mühafizəsi məsələləri üzrə müstəqil milli nəzarət orqanı yaradılmalıdır; Bu qurumun fəaliyyəti ictimaiyyəti məlumatlandırmaq, şəxsi həyatın toxunulmazlığının prioritetləşdirilməsi barədə məsləhət vermək, məlumatların mühafizəsi məsələləri üzrə hesabat vermək və pozuntu hallarına görə cəzaların icrasını təmin etmək kimi məsələlərdən ibarət olmalıdır;
- Fərdi məlumatların toplanması, istifadəsi və saxlanması fəaliyyətləri lisenziyalaşdırılmadılır və burada şəffaflıq təmin edilməlidir. Eyni zamanda, telekommunikasiya qurumları üçün qeydiyyat prosesində şəffaflıq artırılmalıdır;
- Şəxsin ata adı fərdi məlumatlar sırasına daxil edilməməlidir;
- Telekommunikasiya qurumları, banklar, sığorta təşkilatları, ticarət obyektləri, ictimai işə müəssisələri insanlardan fərdi məlumatlar istəməməli və topladıqları bu məlumatları fərdi məlumat subyektinin razılığı olmadan üçüncü şəxslərə verməməlidir. Bu qurumlar tərəfindən fərdi məlumatların mühafizəsi üzrə məxfilik siyasəti hazırlanmalıdır;
- Telekommunikasiya qurumlarının, bankların, sığorta təşkilatlarının fiziki və hüquqi şəxslərlə bağladığı standart müqavilə formaları ləğv edilməli və bu cür müqavilələrin şərtləri tərəflərin bərabərliyi və könüllülüyü prinsiplərinə əsaslanaraq müəyyən edilməlidir;
- Telekommunikasiya haqqında qanun fərdi məlumatların mühafizəsi üzrə təkmilləşdirilməlidir;
- Rəqəmsal texnologiyalar və sünni intellekt insan hüquqlarına müdaxiləyə imkan verməməlidir və bunun hüquqi təminatları gücləndirilməlidir;
- Fərdi məlumatların mühafizəsinin hüquqi təminatları artırılmalı və Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin bu barədə qərarlarına uyğun olaraq təkmilləşdirilməlidir;
- Fərdi məlumatlara dair qanunvericiliyin tətbiqi mexanizmləri təkmilləşdirilməli, qanunvericiliyin pozulmasına dair hüquqi məsuliyyət artırılmalı və sərləşdirilməlidir;
- Fərdi məlumatların dövlət qeydiyyatının ləğvi və fərdi məlumatların məhv edilməsi ilə bağlı nəzarət tədbirləri gücləndirilməlidir;
- Hüquqların hərbi və dövlət sirri əsasları ilə məhdudlaşdırılması istisna olmaqla, qalan hallarda ancaq məhkəmənin qərarı ilə mümkün olmasına fair hüquqi təminatlar olmalıdır;
- Fərdi məlumatların mühafizəsinə ictimai nəzarət gücləndirilməli və vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları dövlət orqanlarının bu sahədə fəaliyyətinə cəlb edilməlidir;
- Kibertəhlükəsizlik sahəsində hüquqi baza gücləndirilməli, bu sahədə mütəmadi olaraq təlimləndirilmiş mütəxəssislər jazırlanmalı və kibertəhlükəsizliklə bağlı tələblərin yerinə yetirilməsinə nəzarət etmək üçün müstəqil səlahiyyətli orqan yaradılmalıdır;
- Azərbaycanın Avropa Şurasının “Fərdi məlumatların avtomatlaşdırılmış qaydada işlənməsi ilə əlaqədar şəxslərin qorunması haqqında” Konvensiyasına qoşulması ilə yanaşı bu Konvensiyanın Əlavə protokoluna qoşulması da fərdi məlumatların mühafizəsi sahəsində həyata keçirilən tədbirlərin səmərəliliyini artırır;
- Fərdi məlumatların subyektinin şəxsi elektron kabinetini yaradılmalı və burada fərdi məlumat subyektinin özünün fərdi məlumatları bağlı bütün prosesləri izləmək imkanı olmalıdır;

- Fərdi məlumatların qanunsuz toplanması, istifadəsi, saxlanması və ötürülməsi ilə bağlı pozuntulara görə hüquqi məsuliyyətə cəlb etmə ilə bağlı məhkəmələrə müarcətlər üzrə maarifçilik işi aparılmalıdır;
- Dövlət xidmətləri göstərilən mərkəzlərdə şəxsiyyət vəsiqəsi üzrə növbəlilik ləğv edilməli və növbəlilik sıra sayları üzrə müəyyən edilməlidir;
- Fərdi məlumatlar, onların toplanması, istifadəsi, saxlanması və məhv edilməsi ilə bağlı məlumatlandırma işi aparılmalıdır;
- Təhlükəsiz şəhər videokameraları tərəfindən qeydə alınan fərdi məlumatların məxfiliyinin və mühafizəsinin təmin edilməsi gücləndirilməlidir.

